

Humanitär rätt och mänskliga rättigheter: samspel under utveckling

EN SKRIFTSERIE FRÅN TOTALFÖRSVARETS FOLKRÄTTSRÅD

REGERINGSKANSLIET

Humanitär rätt och mänskliga rättigheter: samspel under utveckling

Sia Spiliopoulou Åkermark

Utgiven av totalförsvarets folkkrättsråd, Forsvarsdepartementet
Redaktörer: Mikael Andersson och Maj Johansson
Produktion och grafisk form: Svensk Information (omslag)
och Helena Cerny (inlaga)
Omslagsfoto: Joakim Roos, Pressens Bild
Foto sidan 3: Regeringskansliet
Tryck: XBS Grafisk Service

ISSN: 1404-4889
ISBN: 91-974233-7-8
Artikelnr: Fö02.007

Förord

Totalförsvarets folkrättsråd inrättades 1991. Rådet består av ledamöter från Försvarsdepartementet och Utrikesdepartementet samt från olika myndigheter och organisationer inom totalförsvsverksamheten. Rådet har till uppgift att dels följa utvecklingen inom den internationella humanitära rätten, dels svara för samordning och utveckling inom totalförsvarsmyndigheterna varvid särskilt undervisnings- och informationsfrågor skall ägnas uppmärksamhet. I rådets uppgifter ingår också att ta initiativ för att främja utveckling, spridning och tillämpning av folkrättens regler för totalförsvaret.

Rådet har tidigare beslutat att ge ut en skriftserie med uppsatser och studier inom ramen för de uppgifter som rådet har. Detta är det tredje numret i skriftserien. Meningen med skriftserien är att sprida information och bidra till debatten inom området för den internationella humanitära rätten. Skrifterna uttrycker de enskilda skribenternas egna åsikter. I en värld där konflikter i synnerhet kommit att drabba de civila spelar de internationella rättsområdena

ena mänskliga rättigheter och internationell humanitär rätt en allt viktigare roll. Den tidigare tydliga gränsdragningen att humanitär rätt gäller vid väpnad konflikt och att mänskliga rättigheter gäller i övrigt, har på grund av hur dagens konflikter ser ut, kommit att bli allt mindre tydlig. I denna uppsats skriver jur. dr. Sia Spiliopoulou Åkermark om sammankopplingen mellan humanitär rätt och mänskliga rättigheter, nämligen frågan om s.k. fundamentala humanitära principer.

Lena Hjelm-Wiklund
Försvarsminister

Stockholm i december 2002

Innehållsförteckning

Introduktion	6
1 Bakgrund	7
1.1 Uppkomsten av idén om "fundamentala humanitära principer"	7
1.2 Åbo-deklarationen om "minimum humanitarian standards" (1990). Från "minimum humanitarian standards" till "fundamental standards of humanity"	10
1.3 De tidiga förslagens syften. Begreppet "gråzon"	11
1.4 Behandlingen av frågan inom FN och i andra fora (1995-2001)	16
2 Nackdelar och risker med principerna – argument framförda av olika aktörer (stater, Röda korset, NGOs, akademiker)	20
2.1 Finns det ett verkligt glapp mellan och i den huma- nitära rätten och de mänskliga rättigheterna?.....	21
2.2 Kan sammanblandningen av två skilda rättsord- ningar (humanitär rätt och mänskliga rättigheter) skapa osäkerhet och förvirring och därmed skada för dem båda?.....	23
2.3 En legitimering av väpnade grupper eller en grund för intervention?.....	24
3 Former och användningsområden för principerna	25
3.1 Bindande rättsliga regler eller "soft law"?	26
3.2 Principerna som tolkningselement och förtydligande av redan existerande regler	27
3.3 Principernas möjliga användning som utgångspunkt i fredsförhandlingar och andra kontakter mellan regeringar, väpnade grupper och/eller humanitära organisationer	28
3.4 Principerna som pedagogiskt redskap.....	31
3.5 Exempel nr. 1: förföljelse av hjälparbetare i humanitära operationer	31
3.6 Exempel nr. 2: internflyktingar	35

4	Finns det fortfarande behov för fundamentala humanitära principer? Relevanta utvecklingar inom olika områden.....	37
4.1	Utvecklingen av folkrätten genom Jugoslavien- och Rwandatribunalens praxis samt genom den Internationella brottmålsdomstolens stadga.....	37
4.2	Utvecklingen i fråga om derogationsregler.....	48
5	Sammanfattning och slutsats	52
Bilaga	Declaration of Minimum Humanitarian Standards	54

Introduktion

Sedan åtminstone början av 1990-talet har man diskuterat behovet av en sammanställning av de minimiregler som gäller i alla situationer av oro eller undantagstillstånd internt i alla länder samt i alla situationer av konflikter, interna likaväl som internationella. Denna diskussion har resulterat i förslag om fundamentala humanitära principer eller, mer korrekt, humanitetens fundamentala principer, *s.k. fundamental standards of humanity*. Dessa principer kan ses som ett försök att koppla samman och kombinera regler och principer ur den humanitära rätten med liknande regler och principer om mänskliga rättigheter. Redan här kan vi konstatera att processen har fört med sig det positiva i att sprida större insikt om det samspel men också om den gräzon som finns mellan den humanitära rätten och de mänskliga rättigheterna. Nedan kommer vi också att kunna se att processen om de mänskliga rättigheternas och den humanitära rättens sammankoppling har gjort stora framsteg genom Jugoslavien- och Rwandatribunalens arbete och genom Internationella brottmålsdomstolens stadga som antogs 1998 och trädde i kraft i juli 2002. Kopplingen är också tydlig i en ny kommentar beträffande situationer av undantagstillstånd. Kommentaren antogs av FN:s Kommitté för mänskliga rättigheter i augusti 2001.

FN:s kommission om mänskliga rättigheter har diskuterat frågan om fundamentala humanitära principer sedan 1995 och ett internationellt seminarium i ämnet hölls i Stockholm i februari 2000. Syftet med artikeln är att redogöra för bakgrunden, innehållet, den möjliga rättsliga status av principerna och de olika vägar som står öppna i samband med sammanställningen av och diskussionen om fundamentala humanitära principer. Artikeln skall försöka tydliggöra för- och nackdelar med utvecklingen av liknande principer och principernas praktiska användningsområden och betydelse för olika aktörer nationellt och

internationellt (stater, icke-statliga aktörer, individer, humanitära organisationer o.s.v.)*.

1 Bakgrund

1.1 Uppkomsten av idén om "fundamentala humanitära principer"

En vanlig vanföreställning är att regler om mänskliga rättigheter gäller i fredstid medan den humanitära rättens regler gäller i krigstid. Denna uppdelning ger sken av en enkel uppdelning av händelser i en kronologisk ordning. Vi har dock kommit att inse att distinktionen mellan fredstid och krig inte alltid är så lätt att göra, och att många brott begås just i övergångarna mellan full fred och fullt krig.

Själva tanken om någon form av minimiregler som skulle gälla i alla typer av orosituationer och konflikter och som förenar regler om humanitär rätt och mänskliga rättigheter är på inget sätt ny. Som exempel kan nämnas att FN:s generalförsamling antog enhälligt år 1970 resolution 2675 med titel "Basic Principles for the Protection of Civilian Populations in Armed Conflicts". Resolutionen lyder:

"Bearing in mind the need for measures to ensure the better protection of human rights in armed conflicts of all types [...the General Assembly] affirms the following basic principles for the protection of civilian populations

---

* Forskningen bakom denna text har varit möjlig tack vare ett generöst forskningsstöd från Riksbankens jubileumsfond och SCASSS (The Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences). Författaren vill tacka ledamöterna i Totalförsvarets folkrättsråd för värdefulla kommentarer och uppmuntran under arbetets gång. Särskilt tack till Pernilla Nilsson, Ola Engdahl samt Martin Scheinin (Åbo akademi) för konstruktiv kritik. Synpunkterna och eventuella brister i texten är dock enbart författarens.

in armed conflicts, without prejudice to their future elaboration within the framework of progressive development of the international law of armed conflict.

1. Fundamental human rights, as accepted in international law and laid down in international instruments, continue to apply fully in situations of armed conflict.

2. In the conduct of military operations during armed conflicts, a distinction must be made at all times between persons actively taking part in the hostilities and civilian populations.

3. In the conduct of military operations, every effort should be made to spare civilian populations from the ravages of war, and all necessary precautions should be taken to avoid injury, loss or damage to civilian populations.

4. Civilian populations as such should not be the object of military operations.

5. Dwellings and other installations that are used only by civilian populations should not be the object of military operations.

6. Places or areas designated for the sole protection of civilians, such as hospital zones or similar refuges, should not be the object of military operations.

7. Civilian populations, or individual members thereof, should not be the object of reprisals, forcible transfers or other assaults on their integrity.

8. The provision of international relief to civilian populations is in conformity with the humanitarian principles of the Charter of the United Nations, the Universal declaration of Human Rights and other international instruments in the field of human rights. The Declaration of Principles for International Humanitarian Relief to the Civilian Population in Disaster Situations, as laid down in resolution XXVI adopted by the twenty-first International Conference of the Red Cross, shall apply in situations of

armed conflict, and all parties to a conflict should make every effort to facilitate this application".

Resolutionen, som antogs 1970, d.v.s. före antagningen av de två tilläggsprotokollen till Genèvekonventionerna¹, poängterar de mänskliga rättigheternas fortsatta giltighet i situationer av konflikt och vikten av distinktionen mellan civila och kombattanter. Resolutionen talar dock om "väpnade konflikter" och "militära operationer" och lämnar därför oklart vad som gäller innan man kan fastställa existensen av väpnad konflikt och tydliga militära operationer. Dessa principer kom att upprepas och utvecklas i 1977 års tilläggsprotokoll. I inledningen till Tilläggsprotokoll II (TP II) erinras det om att "internationella instrument om de mänskliga rättigheterna erbjuder individen ett grundläggande skydd". Tilläggsprotokoll II gäller för icke-internationella väpnade konflikter av viss intensitet och karaktär (se nedan om kraven i artikel 1 i protokollet). Med undantag för omhändertagandet av sårade och sjuka finns det inte förpliktande regler i TP II angående rätten att ge och ta emot humanitär assistans (jfr. begränsningarna i artikel 18) till skillnad från formuleringen i ovannämnda resolution från FN:s generalförsamling.

Diskussionen om fundamentala humanitära principer är ett komplement till den ständigt aktuella frågan om bristande implementering av den humanitära rättens regler och hur man bäst kan arbeta för att säkra efterlevnaden av den humanitära rätten. Detta är ett arbete som bl.a. Röda Korset bedriver sedan lång tid tillbaka. En sak är säker, inga regler och inga principer hjälper om politisk vilja saknas för att dessa regler ska följas. En svaghet i diskussionen om fundamentala humanitära principer har varit

---

¹ Genèvekonventionerna antogs den 12 augusti 1949. Viktigast i sammanhanget är fjärde Genève-konventionen angående skydd för civilpersoner under krigstid (härefter GK IV). Tilläggsprotokollen antogs den 10 juni 1977. Protokoll I rör skydd för offren i internationella väpnade konflikter och Protokoll II rör skydd för offren i icke-internationella väpnade konflikter.

oklarheten om huruvida det rör sig om en identifierings- och kodifieringsprocess eller snarare om en normskapande process, eller en blandning av båda. Mötet i Stockholm och flertalet av de inlägg som har gjorts i debatten tycks idag luta mot att man ser behov av en identifierings- och sammanställningsprocess av redan existerande regler i syfte att förtydliga och på ett enkelt sätt framställa vilka regler som gäller i interna orosituationer och konflikter.

I det följande kommer vi inte att gå närmare in på innehållet i nationell lagstiftning. Det står dock klart att sådan lagstiftning är av största betydelse inte minst som rättslig grund för straffansvar. Det kan här också nämnas att Internationella brottmålsdomstolens stadga bygger på principen om komplementaritet och samarbete mellan den nationella och den internationella rättsordningen.

1.2 Åbo-deklarationen om "minimum humanitarian standards" (1990). Från "minimum humanitarian standards" till "fundamental standards of humanity"

I december 1990 träffades experter i humanitär rätt och mänskliga rättigheter under några dagar på Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi för att diskutera och anta en (icke-bindande) text med titel "Declaration of Minimum Humanitarian Standards", senare känd som Åbo-deklarationen ("Turku Declaration"). Texten, som innehåller i sin ursprungliga lydelse 18 artiklar, kombinerar regler om mänskliga rättigheter och humanitär rätt och är avsedd för tillämpning i alla situationer, d.v.s. även situationer av interna oroligheter då det är oklart om reglerna om interna väpnade konflikter är tillämpbara, och av alla berörda parter, inklusive individer, stater och icke-statliga grupper². Deklarationen, i sin ursprungliga och även i sin revide-

---

² Se bilaga nr. 1.

rade lydelse från 1994, skickades för vidare diskussion till FN:s kommission för mänskliga rättigheter³. Allt sedan mitten av 1990-talet har diskussionen fortgått, både inom och utanför FN, angående behovet av och den lämpligaste formen för liknande humanitära minimiregler.

En förändring i terminologin har inneburit att termen "minimum humanitarian standards", som ger associationer till enbart humanitär rätt och som kan uppfattas som en miniminivå som innebär en sänkning av kraven i konventionerna, alltmer har ersatts av termen "fundamental standards of humanity".⁴ Vi kommer i fortsättningen att tala om "humanitetens fundamentala principer" för att återspegla nyanserna i den nu gällande terminologin.

1.3 De tidiga förslagets syften. Begreppet "gråzon"

Enligt initiativtagarna till Åbo-deklarationen var syftet med deklarationen att kombinera humanitär rätt och mänskliga rättigheter för att försöka tackla problem inom fyra skilda områden⁵:

a) *Tröskelproblem*. Situationer där den humanitära rättens trösklar (rekvisit) inte har nåtts (t.ex. för den gemensamma

---

³ FN dokument E/CN.4/Sub.2/1991/55 (Working Paper by Mr Theo van Boven and Mr Asbjørn Eide). Vissa föreslagna förändringar införlivades i deklarationen under ett möte på Norska institutet för mänskliga rättigheter i september 1994. Den reviderade deklarationstexten återfinns i FN dokument E/CN.4/1995/116. Se även publikationen Declaration of Minimum Humanitarian Standards (second edition), Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, 1997 (innehåller deklarationen, ett bakgrundspapper av Eide, Rosas och Meron, ett urval relevanta folkrättsliga texter samt bibliografi).

⁴ Se FN:s kommission för mänskliga rättigheter, resolution 1997/21, punkt 4.

⁵ Asbjørn Eide, Allan Rosas, Theodore Meron, Combating Lawlessness in Gray Zone Conflicts through Minimum Humanitarian Standards, American Journal of International Law 89 (1995), 215-223.

artikel 3 i Genèvekonventionerna och för artikel 1 i TP II). Dessutom innebär dessa trösklar att parterna i en konflikt har en tendens att bestrida att den humanitära rättens regler är tillämpliga, för att förbehålla sig största möjliga handlingsfrihet. Exempel är Israels ovilja att acceptera tillämpningen av ockupationsreglerna i de ockuperade områdena och Rysslands förnekande av den humanitära rättens relevans i Tjetjenienkonflikten.

b) *Ratificeringsbrister*. Situationer av icke-ratificering av de relevanta folkrättsliga texterna av berörda stater. Som exempel kan nämnas att TP II i början av år 2001 har ratificerats av 150 stater till skillnad från Genèvekonventionernas 188 ratificeringar.⁶ Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (1966) har ratificerats av 147 stater.⁷

c) *Derogationer*. Lägen då stater åberopar undantag (derogationer) från reglerna om mänskliga rättigheter i nödsituationer, enligt t.ex. artikel 4 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

d) *Icke-statliga aktörer*. TP II och gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna är förpliktande för alla parter i konflikten, men TP II täcker endast välorganiserade väpnade grupper som har kontroll över visst territorium. Vad gäller regler om mänskliga rättigheter är det idag en omdebatterad fråga, i vilken utsträckning och på vilken grund, icke-statliga aktörer, inklusive individer och grupper är bundna av dessa regler, vilket klart har visats i samband med affären om Chiles tidigare diktator Pinochet.

Termen "gråzon" har ibland ersatts av termen "glapp".⁸ Termen "gråzon" är riktigare då den täcker inte bara riktiga rättsliga

---

⁶ Uppgifter enligt Internationella rödakorskommittén: <http://www.icrc.org>, i januari 2001.

⁷ Uppgifter enligt FN:s generalsekreterare, <http://untreaty.un.org>, i mars 2001.

⁸ Martin Scheinin talar om "the four gaps". Se bakgrundspapper för expertmötet i Stockholm 22-24 februari 2000. Finns som bilaga till FN dokument

glapp, d.v.s. brister och "hål" i reglerna eller i deras tillämpning, utan även *oklarheter* om reglernas egentliga spännvidd och tillämpningsområde. Som exempel kan nämnas frågan om individuellt straffansvar (kriminalisering) av brott mot gemensamma artikel 3 i Genèvekonventioner, en fråga som nyligen har diskuterats ingående av Jugoslavientribunalen och som vi kommer att återkomma till senare.⁹ Dessutom kan man med "gråzon" täcka situationer av *överlappning* av reglerna, t.ex. beträffande förbudet mot tortyr som återfinns både inom människorättsfären och den humanitärrättsliga sfären och där tidigare tolkningar av organ som övervakar de mänskliga rättigheterna också kan användas i humanitärrättsliga sammanhang, såsom har gjorts av Jugoslavientribunalen. Till sist kan termen "gråzon" även syfta på oklarheter beträffande *helt nya situationer*, som inte var tilltänkta då reglerna om mänskliga rättigheter och humanitär rätt skapades. Frågan om rätten - och eventuellt skyldigheten - till humanitär assistans har uppkommit mycket tack vare internationella, mellanstatliga eller icke-statliga organisationers hjälpinsatser som har blivit vanligare och mer välorganiserade. I sådana situationer är det möjligt att tillämpa element från båda rättsområdena, utan att helt täcka det rättsliga tomrummet. I fallet humanitär assistans vid intern konflikt kan man således åberopa gemensamma artikel 3 ("En opartisk humanitär organisation sådan som Röda Korsets internationella kommitté äger erbjuda parterna i konflikten sina tjänster"), artikel 18 i TP II ("... med förbehåll för vederbörande höga fördragsslutande parts samtycke"), i kombination med t.ex. artiklarna 11 och 12 i Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (om bl.a. rätten till mat och skälig levnadsstandard). Ingen av dessa regler innebär dock en absolut förpliktelse för alla parter att tillåta, och t.o.m. underlätta humanitära operationer.

E/CN.4/2000/145, Report of the Expert Meeting on Fundamental Standards of Humanity.

⁹ Se nedan avsnitt 4.1.

Till frågan om nya situationer kan man även tillfoga diskussionen om *ökande sammanblandning av interna och internationella konflikter*. Jugoslavientribunalen har kunnat konstatera detta i fallet Tadic.¹⁰ Tribunalen fann att konflikten i Jugoslavien hade element av både intern och internationell konflikt¹¹ och att uppdelningen mellan internationella och interna konflikter tycks idag bli allt suddigare både i staternas praxis och i den rättsvetenskapliga doktrinen.¹² Tribunalen identifierar fyra orsaker till denna utveckling¹³:

"Since the 1930s, however, the aforementioned distinction [d.v.s. mellan internationella och interna konflikter] has gradually become more and more blurred, and international legal rules have increasingly emerged or have been agreed upon to regulate internal armed conflict. There exist various reasons for this development. First, civil wars have become more frequent, not only because technological progress has made it easier for groups of individuals to have access to weaponry but also on account of increasing tension, whether ideological, inter-ethnic or economic; as a consequence the international community can no longer turn a blind eye to the legal regime of such wars. Secondly, internal armed conflicts have become more and more cruel and protracted, involving the whole population of the State where they occur: the all-out resort to armed violence has taken such a magnitude that the difference with international wars has increasingly dwindled (suffice to think of the Spanish civil war, in 1936-39, of the civil war in the Congo, in 1960-1968, the Biafran conflict in Nigeria, 1967-70, the civil strife in Nicaragua, in 1981-1990 or El Salvador, 1980-1990). Thirdly, the large-scale nature of civil strife, coupled with the increasing interdependence of States in the world community, has made it more

---

¹⁰ Decision in Prosecutor v. Dusko Tadic, October 2, 1995, i 35 I.L.M. 32 (1996) (Beslut om Tribunalens behörighet).

¹¹ Ibid., para. 77.

¹² Ibid., para. 83-85.

¹³ Ibid., para. 97.

and more difficult for third States to remain aloof: the economic, political and ideological interests of third States have brought about direct or indirect involvement of third States in this category of conflict, thereby requiring that international law take greater account their legal regime in order to prevent, as much as possible, adverse spill-over effects. Fourthly, the impetuous development and propagation in the international community of human rights doctrines, particularly after the adoption of the Universal declaration of Human Rights in 1948, has brought about significant changes in international law, notably in the approach to problems besetting the world community. A State-sovereignty-oriented approach has been gradually supplanted by a human-being-oriented approach. Gradually the maxim of Roman law *hominum cause omne jus constitutum est* (all law is created for the benefit of human beings) has gained a firm foothold in the international community as well. It follows that in the area of armed conflict the distinction between interstate wars and civil wars is losing its value as far as human beings are concerned. ..."

Det kan också nämnas att Tribunalen hänvisade explicit till Åbo-deklarationen för att stödja sitt argument att grundläggande regler om krigsföringsmetoder gäller både internationella och interna konflikter.¹⁴

Bilden kompliceras ytterligare av det faktum att väpnade konflikter idag karakteriseras inte bara av nya mål och orsaker, där etnicitet och identitet har en viktig roll, utan även av nya metoder och nya aktörer. Användningen av legosoldater blir utbredd; konflikter "privatiseras" genom stora företags och markägares försök att skydda sina intressen med hjälp av

---

¹⁴ Ibid., para. 119. Tribunalen hänvisade till artikel 5, tredje stycket i Åbo-deklarationen som lyder:

"Weapons or other material or methods prohibited in international armed conflicts must not be employed in any circumstances".

väpnade grupper; konflikterna finansieras genom ett flertal olika statliga, privata, nationella, internationella och transnationella aktörer och genom bl.a. illegal handel och narkotika.¹⁵ Allt detta innebär att distinktionen mellan interna och internationella konflikter samt mellan civila och kombattanter blir allt mer grumlig. Därför behövs, enligt de fundamentala humanitära principernas förespråkare, texter som inte bygger på en statscentrerad verklighet, utan en verklighet där de interna och de internationella konflikterna, de statliga och de icke-statliga aktörerna, civila och kombattanter kan inrymmas samtidigt. Vi har med andra ord inte enbart en gräzon, utan även ett stort fält för samspel mellan humanitär rätt och mänskliga rättigheter.

1.4 Behandlingen av frågan inom FN och i andra fora (1995-2001)

Vi har tidigare nämnt att Åbo-deklarationen har behandlats av FN inom ramen för Kommissionen för mänskliga rättigheter och dess Underkommission. Ett antal resolutioner beträffande frågan om humanitetens fundamentala principer har antagits alltsedan 1994.¹⁶ Som bakgrund till dessa resolutioner har utarbetats rapporter av FN:s Generalsekreterare.¹⁷ Generalsekreterarens rapport från 1997 innehåller rapporten från ett seminarium

---

¹⁵ Se Marion Harroff-Tavel, Promoting norms to limit violence in crisis situations: challenges, strategies and alliances, *International Review of the Red Cross* no. 322, 1998, 5-20. I sin presentation med titel "Law, War and the Wild Zone of Power" (Uppsala 2001-11-15) använde Susan Marks termen "det nya kriget" för att argumentera att gränserna mellan fred och väpnad konflikt blir allt suddigare.

¹⁶ Se Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Resolution 1994/26; Commission on Human Rights, Resolutions 1995/29, 1996/26, 1997/21, 1998/29, 1999/65 samt 2000/69.

¹⁷ Reports of the Secretary-General, FN-dokument E/CN.4/1997/77 och E/CN.4/1997/77/Add.1, E/CN.4/1998/87 och E/CN.4/1998/87/Add.1, E/CN.4/1999/92, E/CN.4/2000/94 samt E/CN.4/2001/91.

som hölls i Cape Town, Sydafrika, i september 1996 med deltagare som representerade både stater, internationella organisationer och deras olika organ, icke-statliga organisationer (s.k. NGOs) och akademiska institutioner.¹⁸ De nordiska staterna och de nordiska människorättsinstituterna har varit drivande i denna process. Seminariet identifierade flera frågor som borde diskuteras och analyseras vidare. Dessa omfattade frågan om vilka typer av situationer "principerna" var avsedda för, huruvida det verkligen finns gap och brister i de relevanta rättsliga reglerna, på vilket sätt sådana "principer" kommer att användas i praktiken. Seminariet rekommenderade att FN:s Generalsekreterare, i samråd med Röda Korsets Internationella Kommitté (ICRC), skulle utarbeta en utförlig studie om dessa frågor.

Generalsekreterarens studie presenterades inför det årliga mötet av Kommissionen för mänskliga rättigheter våren 1998.¹⁹ Rapporten diskuterar svårigheterna i att rättsligt definiera och praktiskt hantera situationer av internt våld där tillgången till vapen är god och där det ofta förekommer en sammanblandning av kriminellt våld och "politiskt" våld.

Rapporten identifierar de vanligaste övergreppen i situationer av internt våld och interna konflikter. Sådana övergrepp förvärras p.g.a. att förövarna inte straffas för sina brott. Följande övergrepp identifieras:

- godtyckliga avrättningar,
- tortyr, inhuman och förnedrande behandling,
- tvångsflyttningar internt eller till andra länder,
- övergrepp mot barn och kvinnor,
- godtyckliga frihetsberövanden, och
- åsidosättande av förpliktelse att skydda civilbefolkningen.

---

¹⁸ FN-dokument E/CN.4/1997/77/Add.1

¹⁹ FN-dokument E/CN.4/1998/87.

Ytterligare en svårighet är, enligt Generalsekreterarens rapport, att många av reglerna om mänskliga rättigheter är ytterst vaga och det blir därför svårt att klart och tydligt "mäta" ett beteendes rättsliga riktighet utifrån sådana regler. Som exempel ges bl.a. *rätten till liv och frågan om stridsmetoder och våldsmedel*. Till skillnad från TP I om internationella konflikter som innehåller explicita regler som förbjuder vapen och metoder som förorsakar onödigt lidande eller allvarligt skadar den naturliga miljön (artikel 35) samt ställer höga krav i fråga om skydd av civilbefolkningen (Del IV i TP I), är reglerna i TP II betydligt mera begränsade (Del IV i TP II förbjuder utsvältning och våldshandlingar eller hot om våld "vars *främsta syfte* är att sprida terror bland civilbefolkningen", min kursivering). I situationer där TP I inte är tillämpligt, och kanske inte ens den gemensamma artikel 3, d.v.s. i situationer av interna oroligheter och sporadiska konflikter, återstår endast rätten till liv enligt t.ex. artikel 6 i Internationella konventionen om medborgerska och politiska rättigheter. Artikeln ger dock ingen vägledning beträffande val av vapen och våldsanvändning.²⁰ Artiklarna 5 och 6 i Åbo-deklarationen är en kombination av reglerna i de två tilläggsprotokollen till Genèvekonventionerna:

Article 5

1. Attacks against persons not taking part in acts of violence shall be prohibited in all circumstances.

2. Whenever the use of force is unavoidable, it shall be in proportion to the seriousness of the offence or the objective to be achieved.

---

²⁰ Det har dock utarbetats icke-rättsligt bindande riktlinjer beträffande användningen av våld och vapen: Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (Adopted by the Eight United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1990). Dessa riktlinjer riktar sig endast till statsapparaten och har inte utvecklats med tanke på väpnade grupper och andra icke-statliga aktörer.

3. Weapons or other material or methods prohibited in international armed conflicts must not be employed in any circumstances.

Article 6

Acts or threats of violence the primary purpose or foreseeable effect of which is to spread terror among the population are prohibited.

Rapporten identifierade också oklarheter beträffande den humanitära rätten, t.ex. frågan om när gemensamma artikel 3 är tillämpligt och om existensen av sedvanerättsliga regler inom den humanitära rätten.²¹

Nästa stora händelse i denna process var det expertmöte som hölls i Stockholm i februari 2000 på de nordiska staternas initiativ.²² Mötet diskuterade relevanta utvecklingar inom fyra områden: a) inter-nationell straffrätt och speciellt reglerna i den nyligen antagna stadgan för Internationella brottmålsdomstolen; b) sedvanerättsliga regler inom den humanitära rätten; c) derogationsreglerna om mänskliga rättigheter; d) icke-statliga aktörers ansvar. Seminariets slutsatser betonar att frågan om fundamentala humanitära principer bör ses just som en process, i vilken man bör noga följa utvecklingen inom dessa olika områden. Det poängterades att det som nu krävs är inte nya regler, utan snarare förtydligandet av de existerande reglerna och

---

²¹ Internationella rödakorskommittén (ICRC) har sedan några år tillbaka påbörjat en undersökning av den humanitära rättens sedvanerättsliga regler. Se Jean-Marie Henckaerts, "Study on Customary Rules of International Humanitarian Law: Purpose, Coverage and Methodology", *International Review of the Red Cross*, No.835, (1999), 660-668. Studien planerades vara klar våren 2000 men har fördröjts. Uppgiften är onekligen ytterst svårt, särskilt som värdet skulle vara störst om den omfattar inte enbart staters praxis utan också väpnade grupper. På detta sätt skulle man kunna undvika sedvanerättens statsfixerade karaktär. Metoden som beskrivs av Henckaerts omfattar inte icke-statliga aktörer.

²² Rapporten finns i FN-dokument E/CN.4/2000/145.

förstärkningen av deras tillämpning.²³ Resolutionen som antogs av FN:s kommission om mänskliga rättigheter i april 2000 följer dessa slutsatser.²⁴

Även Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa har uttryckt sitt stöd för idén om fundamentala humanitära principer. Detta gjordes redan 1994 i Budapest-dokumentets avsnitt om den humanitära rätten.²⁵

2 Nackdelar och risker med principerna - argument framförda av olika aktörer (stater, Röda Korset, NGOs, akademiker)

Vi har hittills sett logiken bakom och argumenten för en utveckling av fundamentala humanitära principer. Det har dock framförts stark kritik mot antagningen av sådana principer. Argumenten har framförts från skilda håll, d.v.s. både stater, NGOs och Röda Korset och från vissa akademiker. Vi sammanfattar kritiken under fyra rubriker. De två första frågeställningarna (frågan om glapp och försvagandet av existerande regler) är av principiell teoretisk såväl som praktisk betydelse. Det tredje och fjärde argumentet är snarare av praktisk och politisk karaktär och har framförts främst av stater med egna oroliga interna situationer.

---

²³ Ibid., para. 19-30.

²⁴ Commission on Human Rights, Resolution 2000/69.

²⁵ Budapest Document 1994: Towards a Genuine Partnership in a New Era, Chapter VIII, para. 34: "They emphasize the potential significance of a declaration on minimum humanitarian standards applicable in all situations and declare their willingness to actively participate in its preparation in the framework of the United Nations."

2.1 Finns det ett verkligt glapp mellan och i den humanitära rätten och de mänskliga rättigheterna?

Det sakligt viktigaste argumentet emot utvecklingen av fundamentala humanitär principer är att det inte föreligger något riktigt glapp mellan och i den humanitära rätten och de mänskliga rättigheterna.²⁶ För det första, säger förespråkarna av denna linje, är gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna formulerat så pass öppet att den kan tillämpas i flertalet interna konflikter och orossituationer, vilket Röda Korset också använder sig av.²⁷ Tröskelproblemen för TP II beror helt enkelt på staternas politiska ovilja att acceptera regler för alla typer av interna orossituationer, varför artikel 1(2) i protokollet utesluter situationer till följd av "interna störningar och spänningar, såsom upplopp, enstaka och sporadiska våldshandlingar och andra liknande handlingar vilka icke är att betrakta såsom väpnade konflikter". I sådana situationer kan man dock alltid tillämpa reglerna om mänskliga rättigheter, regler som staterna kan avvika (derogera) ifrån endast i begränsad utsträckning och under begränsad tid. Detta argument bortser ifrån bristerna i gemensamma artikel 3 som endast ger ett minimalt skydd och lämnar oreglerade frågor som t.ex. rörelsefrihet, våldtäkter, stridsmedel och -metoder, humanitär assistans. Det bortser också ifrån att staterna ofta förnekar tillämpligheten även av artikel 3, eftersom de vill förneka förekomsten av allvarliga interna konflikter. Turkiet gör således en snäv tolkning av rekvisiten för tillämpningen av gemensamma artikel 3:

The situations of violence which are less than an armed conflict are not covered by the International Humanitarian Law. Article 1(2) of Additional Protocol II to the Geneva Conventions of 12

---

²⁶ Anna-Lena Svensson-McCarthy, Minimum Humanitarian Standards - from Cape Town Towards the Future, i The Review, International Commission of Jurists, No. 58-59, 1997, ss. 1-29.

²⁷ Ibid. s. 4.

August 1949 define such situations within the confines of its approach to internal armed conflicts. The very article states that internal disturbances and tensions, such as riots, isolated and sporadic acts of violence and other acts of a similar nature are not armed conflicts and therefore they are outside the scope of the common article 3 of the Geneva Conventions as well as Additional Protocol II.²⁸

Argumentet bortser också ifrån oklarheterna i reglerna om mänskliga rättigheter, t.ex. såsom tidigare nämnts rätten till liv i förhållande till frågan om vapen och våldsanvändning.²⁹ Ett sätt att tackla vissa av dessa frågor är att se den humanitära rätten som *lex specialis* till reglerna om mänskliga rättigheter, såsom Internationella domstolen i Haag gjorde i sitt yttrande beträffande kärnvapen.³⁰ På detta sätt blir det naturligt att använda sig av regler och praxis om mänskliga rättigheter för tolkningen och s.a.s. utfyllnaden av den humanitära rätten, och vice versa. Detta kan vara särskilt viktigt för tolkningen av ganska allmänna regler såsom gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna.

Som vi kommer att se nedan, har vissa av dessa frågor lösts genom rättspraxis inom Jugoslavientribunalen och stadgan för Internationella brottmålsdomstolen.

Schweiz tar en annan ställning i frågan om glapp. Behovet av fundamentala humanitära principer, i en rättsligt icke-bindande form, beror inte på svaret på frågan om glapp i den humanitära rätten eller de mänskliga rättigheterna. Deras syfte är att främja individers effektiva skydd, ett skydd som fortfarande idag brister

---

²⁸ Turkiets kommentarer i FN dokument E/CN.4/1998/87/Add.1, para. 126.

²⁹ Se ovan avsnitt 1.4.

³⁰ International Court of Justice, Advisory Opinion on the of the Use by a State Legality of Nuclear Weapons in Armed Conflict, ICJ Reports 1996, s. 66, para.25. I sin skiljaktiga mening använder sig bl.a. domaren Weeramantry inte av *lex specialis* principen utan har tillämpat både humanitär rätt och mänskliga rättigheter parallellt som komplementära ordningar.

ofta, t.ex. p.g.a. icke-ratificering, derogationer, rättsliga trösklar eller parternas ovilja att tillämpa reglerna.³¹ Denna position är i överensstämmelse med slutsatserna från mötet i Stockholm i februari 2000 och med skiftet i fokus i det arbete som FN:s generalsekreterare har lagt under senare år i syfte att skydda civilbefolkningar i interna konflikter.³² Fokus ligger numera i hur man praktiskt kan skydda individer, i synnerhet civila, i olika situationer av interna oroligheter.

2.2 Kan sammanblandningen av två skilda rättsordningar (humanitär rätt och mänskliga rättigheter) skapa osäkerhet och förvirring och därmed skada för dem båda?

Detta är en risk som har framförts av många stater och har starkt betonats av Röda Korsets Internationella Kommitté (ICRC).³³ Röda Korset befarar att sammanblandningen av mänskliga rättigheter och humanitär rätt kommer att skapa förvirring om båda dessa "distinkta men komplementära" rättsordningar. Liknande principer kan, enligt det argumentet, trots en icke-bindande karaktär, uppfattas som den lägsta nivå som staterna får lägga sig på, och därmed bidra till existerande reglers urholkning.³⁴

---

³¹ Schweiz kommentarer i FN dokument E/CN.4/1998/87/Add.1, para. 104-124.

³² Se rapporterna Protection of Civilians in Armed Conflict, FN dokument S/1999/957 och S/2001/331. Generalsekretararen använder sig här av termen "complex emergencies".

³³ FN dokument E/CN.4/2000/95, para. 9. Dr Yves Sandoz, Director of International Law and Policy, ICRC, pekade redan vid Cape Town seminariet på fyra svårigheter i arbetet med att utveckla fundamentala humanitära principer: "a) It must be a truly unifying force and therefore broadly accepted; b) Further thought must be given to the scope of those standards which could either apply in all situations of violence or be limited to those not covered by international humanitarian law; c) It must not be the hostage of political negotiation with the risk of becoming devoid of all substance; d) States should not use it as a substitute for their more detailed treaty obligations", i FN dokument E/CN.4/1997/77/add.1, para. 32.

³⁴ Se även kommentarer från Friends World Committee for Consultation (Quakers) i FN dokument E/CN.4/1997/77.

Dr. Francis Deng, Generalsekreterarens representant om internflyktingar (Representative on internally displaced persons), som under många år har arbetat med utarbetandet av icke-bindande riktlinjer beträffande internflyktingar, kan här representera den andra synen, enligt vilken en bekräftelse och ett förtydligande av existerande regler som finns spridda i en mängd olika dokument främjar skyddet av utsatta personer.³⁵

2.3 En legitimering av väpnade grupper eller en grund för intervention?

Stater med interna våldsproblem är ytterst känsliga för alla typer av dokument och uttalanden som kan ge grupper som finns inom statens gränser och som utmanar regeringens maktmonopol ett erkännande och internationell status. Det är därför gemensamma artikel 3 avslutas med följande klausul: "Tillämpningen av föregående bestämmelser skall icke inverka på parternas i konflikten rättsställning". Därför har också flera stater varit direkt eller indirekt negativa till utvecklingen av fundamentala humanitära principer som skulle kunna ses som ett erkännande av väpnade gruppers legitimitet och ställning.³⁶ Turkiet har framfört stark kritik på denna grund och betonat att förslagen om fundamentala humanitära principer bortser från staternas legitima intresse att bekämpa internationell terrorism.³⁷

---

³⁵ Dr Francis Dengs kommentarer vid Cape Town seminariet i FN dokument E/CN.4/1997/77/add.1, para. 42-45. Om riktlinjerna angående internflyktingar se nedan avsnitt 3.6.

³⁶ Detta trots att förslagen har visat medvetenhet om problemet och t.ex. Åbo-deklarationen har i artikel 17 följande formulering: "The observance of these standards shall not affect the legal status of any authorities, groups, or persons involved in situations of internal violence, disturbances, tensions or public emergency."

³⁷ Turkiets kommentarer i FN-dokument E/CN.4/1998/87/Add.1, paras. 125-132. Turkiet tycks motsätta sig främst nya bindande regler och regler som kombinerar mänskliga rättigheter och humanitär rätt. B

Andra stater, såsom Kuba, är mycket oroliga för all inblandning i situationer av interna oroligheter och utropande av undantagstillstånd. Kuba har uttryckt oro över användningen av oklara termer såsom undantagstillstånd ("public emergency") och hävdar att det internationella samfundet istället borde anstränga sig för att undvika uppkomsten av interna konflikter.³⁸ Många länder har, med anledning av diskussionen om fundamentala humanitära principer, på eget initiativ, lämnat information om nationell lagstiftning om undantagstillstånd och understryker att denna lagstiftning följer den internationella rätten.³⁹

Allt fler röster hörs på senare år om behovet att tackla situationer där staten inte har kapacitet att garantera medborgarnas säkerhet och om behovet att involvera väpnade grupper dels genom en principiell diskussion om reglernas innehåll, dels för att finna lösningar i konkreta situationer då dessa grupper har kontroll av och därmed också ansvar för ett visst territorium. PLO och det Palestinska självstyret, Kosovo, Kambodja och Östtimor är exempel på olika modeller som har använts. Gemensamt för de alla är att man inte kan bortse från statens begränsningar och från väpnade gruppers faktiska makt.⁴⁰

3 Former och användningsområden för principerna

För att kunna ta ställning till frågan huruvida humanitetens fundamentala principer behövs, bör man först fråga sig vilket

---

³⁸ Kuba påpekar att staternas suveränitet och principen om icke-inblandning i interna angelägenheter bör alltid respekteras. Se Kubas kommentarer i FN dokument E/CN.4/1997/77.

³⁹ Se t.ex. Belize, Kroatien och Mauritius i FN dokument E/CN.4/1997/77 och Kanada, Kuba och Jordanien i FN-dokument E/CN.4/1998/87/Add.1.

⁴⁰ Claude Bruderlein, *People's security as a new measure of global stability*, *International Review of the Red Cross*, June 2001, Vol. 83, No. 842, 353-365. Se också studien *Ends & means: human rights approaches to armed groups*, International Council on Human Rights Policy, Geneva, 2000.

kommer att vara deras form och rättsliga status, samt praktiska syfte och användningsområde. Minst fyra olika modeller kan skönjas bland experter och bland stater och NGOs som har kommenterat FNs rapporter i saken.

3.1 Bindande rättsliga regler eller "soft law"?

Det tycks råda relativt stor enighet att ett icke rättsligt bindande dokument, d.v.s. av s.k. soft law karaktär är att föredra.⁴¹ I den senaste FN-rapporten i frågan talas det således om en "statement of principles".⁴² En anledning till detta är att ett dokument som förhandlas fram, antas och eventuellt ratificeras av enbart stater, skulle svårligen respekteras och ha effekt bland icke-statliga aktörer. Dessutom, anser somliga, innebär en strikt förhandlings- och ratificeringsprocess bland stater en risk i att innehållet i en ny konvention kan försämra det skydd som redan ges under rättsligt bindande konventioner om mänskliga rättigheter och humanitär rätt.

Om dokumentet inte ges rättsligt bindande karaktär kan den inte heller användas i sig och ensam som rättslig grund för individuellt straffansvar. Åbo-deklarationen innehöll dock i sin senaste version en artikel om sådant straffansvar.⁴³ Enligt tre av initiativtagarna till Åbo-deklarationen är deklarationens syfte i första hand humanitärt och inte straffrättsligt; man kan dock inte bortse från det nära samband som finns mellan dessa två

---

⁴¹ Se t.ex. Martin Scheinin i bakgrundspapper för Stockholmsmötet, FN dok. E/CN.4/2000/145, s. 57.

⁴² FN dok. E/CN.4/2001/91, para.4.

⁴³ Artikel 19 hade följande lydelse: "All persons, groups and authorities shall be accountable for the observance of the present standards. There shall be individual responsibility for serious violations of international humanitarian law, including genocide and crimes against humanity. States shall ensure that such crimes are prosecuted before national courts or international tribunals."

aspekter.⁴⁴ Ett juridiskt riktigare förhållningssätt är att ett sådant juridiskt icke-bindande dokument kan tjäna som en sammanfattning av det rättsliga läget i enlighet med utvecklingen i olika andra fora, t.ex. det faktum att flera rättsliga och politiska organ har under senare år erkänt att det föreligger individuellt straffansvar inte enbart vid internationella utan också vid interna konflikter eller att tortyr kan bestraffas även då lidandet har åsamkats av annan än offentlig tjänsteman eller företrädare för det allmänna.⁴⁵ Detta innebär att även medlemmar i paramilitära grupper kan ställas till svars för bl.a. användning av tortyr, likaså enskilda, icke organiserade, individer.

3.2 Principerna som tolkningselement och förtydligande av redan existerande regler

Genom att sammanfatta rättsläget i olika centrala frågor kan principerna fylla en viktig funktion som tolkningselement vid nationella eller internationella domstolar, och vid tillämpningen av nationella myndigheter eller nationella och internationella organisationer. Detta kan påverka och användas vid arbetet för alla som medverkar i humanitära insatser, och då både internationella organisationer och organ samt nationella myndigheter såsom de svenska totalförsvarsmyndigheterna och NGOs. Humanitära organisationer och aktörer skulle t.ex. kunna hänvisa till principerna som ett viktigt argument i sina kontakter med regeringar eller väpnade grupper i situationer där man hindrar humanitära insatser eller där humanitära insatser tillåts endast på ett sätt som diskriminerar vissa utsatta grupper. Åbo-deklarationen innehöll en relevant formulering:

---

⁴⁴ Background Paper drafted by Asbjørn Eide, Allan Rosas & Theodor Meron i Declaration of Minimum Humanitarian Standards, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Second and revised edition, 1997, s. 21.

⁴⁵ Se nedan avsnitt 4.1. om utvecklingen under senare år.

In situations of internal violence, ethnic, religious and national conflicts, disturbances, tensions or public emergency, humanitarian organizations shall be granted all of the facilities necessary to enable them to carry out their humanitarian activities and, in particular, provide humanitarian access and relief to the population.⁴⁶

3.3 Principernas möjliga användning som utgångspunkt i fredsförhandlingar och andra kontakter mellan regeringar, väpnade grupper och/eller humanitära organisationer

Ett möjligt användningsområde för fundamentala humanitära principer är att de kan ligga till grund för förhandlingar och överenskommelser mellan humanitära organisationer, regeringar och väpnade grupper.

För att kunna ha en sådan funktion bör principerna bli relativt kortfattade, just "principiella", för att kunna användas i många olika situationer och de bör lyfta fram de väsentligaste problemen och riktlinjerna för parternas uppträdande i situationer av intern oro eller konflikt. På senare år har liknande avtal och dokument använts som ett verktyg i bl.a. Liberia (1996), Sierra Leone (1998), Afghanistan (1998), Sudan (1999) och Östtimor (1999).⁴⁷ Avtalen kan delas upp i två huvudsakliga kategorier: dels avtal av och mellan de humanitära aktörerna (internationella organisationer och NGOs) om hur det humanitära arbetet skall

---

⁴⁶ Artikel 15 i Åbo-deklarationens senare version, Declaration of Minimum Humanitarian Standards, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Second and revised edition, 1997, s. 24.

⁴⁷ Fler exempel ges av Jean-Daniel Vigny och Cecilia Thompson i artikeln "Standards fondamentaux d'humanité: quel avenir?" i *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, Décembre 2000, vol. 82, No. 840, 917-939 samt i FN-dokument E/CN.4/2001/91, Fundamental Standards of Humanity, Report of the Secretary-General submitted pursuant to Commission resolution 2000/69, para. 40-45.

bedrivs (ofta kallas dessa avtal Codes of Conduct), dels avtal mellan de humanitära aktörerna och parterna eller lokala myndigheter om säkringen av den humanitära operationen.

I den första kategorin finner vi t.ex. Röda Korsets "Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NGOs in Disaster Relief" (1994) samt det som med ett samlingsnamn kallas "Sphereproject" och har mynnat ut i en humanitär stadga och minimiregler i humanitära insatser och bakom vilken står ett flertal stora humanitära NGOs.⁴⁸ Stadgan har som utgångspunkt civilbefolkningens rätt till skydd och humanitär hjälp och därefter fastställer och bekräftar tre grundläggande principer:

- i) rätten till liv i värdighet (med hänvisningar till relevanta regler i konventioner om mänskliga rättigheter och humanitär rätt);
- ii) distinktionen mellan civilbefolkningen och kombattanter. Denna distinktion är relevant och viktig även i interna konflikter;
- iii) nonrefoulement principen som, i korthet, innebär att flyktingar bör inte (åter)sändas till länder där de riskerar att dödas eller torteras. Minimireglerna gäller olika områden: vattenförsörjning och sanitet; mat; skyddsområden ("shelter and site planning") samt hälsovård.

Avtalet om humanitära insatser i Sudan kan här tjäna som exempel på den andra kategorin. Avtal slöts mellan på ena sidan Operation Lifeline Sudan (OLS) som samlade FN-organ och NGO:s verksamma i regionen och på andra Sudan Relief and Rehabilitation Association (SRRA) som lokal ansvarig för humanitära insatser i områden kontrollerade av Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A) i södra Sudan. Avtalet hänvisar i inledningen till Barnkonventionen samt Genève-

---

⁴⁸ Syftet är att öka den humanitära hjälpens effektivitet och göra de humanitära aktörerna tydligt ansvariga för sina operationer. Se <http://www.sphereproject.org/handbook/introd.htm> (besökt 2000-03-29).

konventionerna och 1977 års protokoll om den humanitära rätten. Avtalets första del består av en "statement of humanitarian principles" där det konstateras att alla människor har rätt att leva i säkerhet och värdighet varför alla involverade i humanitära insatser bör respektera den humanitära rätten och de mänskliga rättigheterna. Därutöver innehåller denna del praktiskt orienterade regler om de humanitära insatsernas genomförande: humanitär hjälp bör ges enligt principen om neutralitet; humanitära organisationer bör ges tillträde till dem som behöver sådan hjälp; prioriteringar i hjälpinsatserna kan göras endast till förmån för kvinnor, barn, äldre och handikappade, men ingen diskriminering skall förekomma på grund av ras, religion, etnicitet eller medborgarskap; OLS bör genomföra sina insatser i total öppenhet och beslut bör fattas med medverkan från de lokala aktörerna och de berörda grupperna. Därefter följer en rad konkreta förpliktelser för parterna, t.ex. de humanitära organisationernas förpliktelse att inte involveras i militära och politiska aktiviteter och SRRA:s skyldighet att garantera säkerheten för personal som arbetar inom ramen för humanitära insatser samt respektera humanitära organisationers byggnader och egendom. Parterna lovar att informera alla involverade aktörer om avtalets innehåll och även att diskutera detta innehåll med berörda personer.

En viktig punkt att lyfta fram i detta sammanhang är att det inte tycks spela så stor roll vilken rättslig status ett visst dokument har i situationer som t.ex. den i Sudan. FN-organen och NGO:s har kunnat hänvisa till både humanitär rätt och konventioner om mänskliga rättigheter och har då inte hindrats av att dessa formellt är två skilda och parallella rättsordningar, inte heller av att det andra tilläggsprotokollets tillämpbarhet är i vissa fall tveksam.⁴⁹ Med andra ord, tycks det inte finnas i praktiken ideo-

---

⁴⁹ Ends & means: human rights approaches to armed groups, International Council on Human Rights Policy, Geneva, 2000, ss. 61 och 63.

logiska eller begreppsrelaterade hinder till en sammanjämkning av dessa olika regler.

3.4 Principerna som pedagogiskt redskap

Ett dokument innehållande fundamentala humanitära principer kan ha sin viktigaste funktion i utbildnings- och informations-sammanhang. De mänskliga rättigheterna och den humanitära rätten består av ett omfattande nät av konventioner och regler såsom de har utvecklats genom praxis i olika internationella instanser. Det kan ofta vara krävande, om inte omöjligt, att genomföra lyckade utbildnings- eller informationsinsatser riktade till soldater eller medlemmar i väpnade grupper eller till personer involverade i humanitära insatser. Tidspress, allmän utbildningsnivå, ideologiskt motstånd mot regler antagna av och för stater är blott några av svårigheterna i liknande situationer. Genomslagskraften kan då vara betydligt större för ett kort och komprimerat dokument än för omfattande kompendier av konventioner. Ett sådant dokument, med alla sina generaliseringar och sammanfattande påbud, blir då även en lämpligare grund för fortsatta diskussioner om förpliktelsebetydelse och innebörd i en konkret konflikt eller orossituation.

Nedan följer två exempel på frågor av stor relevans för debatten om fundamentala humanitära principer där icke-bindande dokument redan har tagits fram och används i praktiken.

3.5 Exempel nr. 1: förföljelse av hjälparbetare i humanitära operationer

FN:s organ för samordning av humanitära frågor (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, OCHA) har producerat en kortfattad handledning i humanitär rätt och mänskliga

rättigheter.⁵⁰ Det är först och främst FN:s humanitära personal som är tilltänkta användare av handboken. Den rör just situationer av interna konflikter och diskuterar sju olika problemområden: nekande till och förhinder av humanitär hjälp; tvångsflyttningar; godtyckliga avrättningar och systematiskt dödande av civila; tortyr, stympning, våldtäkt och misshandel; godtyckliga arresteringar och gisslantaganden; tvångsrekrytering av barnsoldater samt, till sist, förföljelse av humanitär personal. Handboken anger under varje rubrik de internationella regler och principer som rör varje problemområde. Reglerna finns både inom den humanitära rätten, dokument om mänskliga rättigheter och stadgorna för Jugoslavien- och Rwanda-tribunalen samt stadgan för Internationella brottmålsdomstolen. Handboken har ett praktiskt men också ett pedagogiskt syfte.

OCHA-handboken diskuterar t.ex. vilka relevanta regler det finns i en situation då hjälparbetare⁵¹ utsätts för förföljelse såsom beskjutning, gisslantaganden, misshandel och förnedringar. Vad gäller humanitärrättsliga regler ges ett grundskydd genom gemensamma artikel 3 i de fyra Genèvekonventionerna. Artikeln skyddar alla personer som inte deltar i fientligheterna i en intern konflikt och förbjuder explicit bl.a. mord, tortyr, förödmjukande behandling, gisslantagande. Artikeln nämner att opartiska humanitära organisationer såsom Röda Korsets internationella kommitté har rätt att erbjuda de stridande parterna sina tjänster och att sårade och sjuka skall omhändertas, men säger inte om parternas eventuella förpliktelse att tillåta humanitära aktioner och skydda hjälparbetare. När Tilläggsprotokoll II är tillämpligt kan man därutöver åberopa artikel 4 som vidareutvecklar skyddet i gemensamma artikel 3 genom att förbjuda inte enbart de brott som nämns i artikel 3 utan även kollektiva straff,

---

⁵⁰ An Easy Reference to International Humanitarian Law and Human Rights Law, OCHA, 1999. Hädanefter hänvisas till den som "handboken". Handboken finns även på OCHA:s hemsida: www.reliefweb.int.

⁵¹ Den engelska termen som används är "humanitarian personnel".

plundring och även hot om någon av de förbjudna handling-arna. Artiklarna 9 och 12 i Tilläggsprotokoll II skyddar sjukvårds- och självårdspersonal men täcker således inte hjälparbetare med ett omfattande uppdrag som inbegriper t.ex. matleveranser, flyktinghjälp o.s.v.

Regler om mänskliga rättigheter omfattar förbudet mot tortyr och godtyckliga arresteringar och avrättningar. Varken Jugoslavien- eller Rwandatribunalens stadga ger specifikt skydd för humanitära hjälparbetare, däremot innehåller Internationella brottmålsdomstolens stadga en vidsträckt definition av krigsförbrytelser. Enligt Artikel 8 (2) (e) (ii-iii) är krigsförbrytelser även avsiktliga anfall mot humanitär personal.⁵² Regeln erkänner hjälparbetarnas speciella ställning och indirekt att de har en rättighet att vistas i det berörda området om aktionen genomförs i enlighet med FN-stadgan, men regeln begränsas såtillvida att den kräver avsikt och sträcker sig inte längre än civilbefolkningens allmänna skydd enligt Genève-konventionerna, d.v.s. i vissa fall enbart gemensamma artikel 3.

Till sist nämner handboken Konventionen om säkerhet för FN-personal (Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, 1994). Konventionen täcker inte operationer som innebär våldsanvändning i enlighet med FN-stadgans kapitel VII.⁵³ Logiken bakom detta är att FN-personal som uppträder som kombattanter faller under den humanitära rätten

---

⁵² Art. 8: [...] For the purpose of this Statute, "war crimes" means:[...]
(e) (ii) Intentionally directing attacks against buildings, material, medical units and transport, and personnel using the distinctive emblems of the Geneva Conventions in conformity with international law;
(iii) Intentionally directing attacks against personnel, installations, material, units or vehicles involved in a humanitarian assistance or peacekeeping mission in accordance with the Charter of the United Nations, as long as they are entitled to the protection given to civilians or civilian objects under the international law of armed conflict; [...]

⁵³ Konventionens artikel 2. Den 2 april 2002 hade konventionen ratificerats av 61 stater (<http://untreaty.un.org>)..

och täcks inte av denna konvention. Konventionens formuleringar om kriterierna för tillämpningen av konventionen lämnar en hel del oklarheter. FN:s generalsekreterare tycks t.ex. mena att militära aktioner i interna konflikter faller inom konventionens tillämpningsområde.⁵⁴ Ett annat problem är att många operationer i praktiken innehåller element av både militär och civil karaktär, varför det inte alltid är enkelt att entydigt definiera operationens rättsliga grund och civila respektive militära delar. Från att diskutera ett fiktivt kapitel VI 1/2 i FN-stadgan talar man idag om "tredje generationens fredsoperationer" och dessa kan omfatta demobilisering av trupper och uppsamlade vapen, gränsövervakning, flyktinghjälp, övervakning av mänskliga rättigheter, valövervakning och s.k. demokratiuppbyggnad.⁵⁵ Det blir då svårt att på ett effektivt sätt skydda icke-stridande personal som sammanblandas med den militära insatsen. Somalia, f.d. Jugoslavien och förmodligen snart också Afghanistan är här talande exempel. Dessutom har FN:s säkerhetsråd nyligen fastställt i resolution 1296 (2000) att systematiska och omfattande brott mot den humanitära rätten kan i sig utgöra ett hot mot internationell fred och säkerhet, vilket är nyckeln till hela kapitel VII i FN-stadgan.⁵⁶ Resolutionen är inte begränsad till brott mot den humanitära rätten under internationella konflikter. Detta innebär att det inte längre går att dra en skiljelinje mellan operationer under kapitel VII och operationer i situationer av intern konflikt.

---

⁵⁴ Millennium Summit - Multilateral Treaty Framework: An Invitation to Universal Participation, United Nations 2000, s. 53: "Enforcement actions carried out in situations of internal armed conflict are thus included within the scope of the Convention and are subject to its protective regime".

⁵⁵ Se en diskussion om fredsframtvingande och fredsbevarande operationer i Ove Bring & Said Mahmoudi, Sverige och folkrätten, 1998, ss. 73-87

⁵⁶ SC Res. 1296 (2000). Punkt 5 lyder: "[The Security Council) Notes that the deliberate targeting of civilian populations or other protected persons and the committing of systematic, flagrant and widespread violations of international humanitarian and human rights law in situations of armed conflict may constitute a threat to international peace and security, and, in this regard, reaffirms its readiness to consider such situations and, where necessary, to adopt appropriate steps."

Ett annat svårt problem blir - återigen - den berörda statens oförmåga att kontrollera vissa områden där den humanitära personalen förföljs av irreguljära eller paramilitära väpnade grupper.⁵⁷ FN-konventionen lägger förpliktelser i första hand på staterna, men det har konstaterats att av 177 fall av mord på FN-personal under de senaste åren endast tre har tagits inför domstol.⁵⁸ Många exempel finns att hämta från Sierra Leone, Liberia, Väst Timor (Indonesien) m.m.

Vi kan konstatera att OCHA-handboken kan inte, och har inte heller för avsikt, att lösa alla de juridiska och praktiska svårigheterna i en verklig situation, men sammanfattar rättsläget och pekar på de viktigaste rättsliga instrumenten för att tackla situationen. Den är därför ett mycket användbart dokument för dem som arbetar på fältet.

3.6 Exempel nr. 2: internflyktingar

1999 fanns det enligt FN:s beräkningar 20-25 miljoner internflyktingar ("internally displaced persons") i fyrtio länder i olika delar av världen.⁵⁹ Trots det har oklarheten varit stor om och i vilken utsträckning dessa skyddas av den internationella rätten. Precis som med frågan om fundamentala humanitära principer var oenigheten stor huruvida det verkligen fanns ett normativt tomrum eller enbart oklarheter och brister i reglernas tillämpning.

FN utsåg Francis M. Deng till utredare och han utvecklade i samarbete med experter från stater, från NGO:s och från den

---

⁵⁷ Safety and security of United Nations personnel, Report of the Secretary-General, UN document A/55/494, para. 7.

⁵⁸ Ibid., para. 15.

⁵⁹ Internally displaced persons. Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, UN doc. E/CN.4/1999/79 (1999), para. 1.

akademiska världen det som kom att kallas Guiding Principles on Internal Displacement.⁶⁰ Man kan beskriva dessa riktlinjer som en progressiv och konstruktiv bekräftelse av de redan existerande reglerna gällande internflyktingar. Genom att arbeta med både regeringar och andra aktörer har Francis M. Deng kunnat formulera sig på ett sätt som förmodligen inte hade varit möjligt i en rent mellanstatlig förhandling. Formellt antogs riktlinjerna 1998 genom en resolution av FN:s kommission om mänskliga rättigheter, i praktiken hade de redan då blivit ett viktigt verktyg för olika FN-organ och andra organisationer.

Syftet med principerna är att de ska följas av myndigheter, grupper, organisationer och individer som kommer i kontakt med internflyktingar. Riktlinjerna är med andra ord inte enbart statscentrerade. Principerna⁶¹ förtydligar att tvångsflyttningar är förbjudna när de används som medel för etnisk rensning eller resulterar i befolkningsammansättningen. Tvångsflyttningar är i princip förbjudna även i väpnade konflikter och får ej användas som en form av kollektiv bestraffning. Principerna identifierar de regler om mänskliga rättigheter och humanitär rätt som är av central betydelse för internflyktingar och sätter dem i ett sammanhang (allmänna principer, principer som skyddar mot tvångsflyttning, principer som skyddar dem som redan är internflyktingar, principer om humanitär assistans, principer om återvändande och återanpassning).

---

⁶⁰ UN Doc. E/CN.4/1998/53/add.2 och Resolution 1998/50 från Kommissionen om mänskliga rättigheter.

⁶¹ För en jämförelse av Turku-deklarationen och riktlinjerna om internflyktingar se M. Scheinin, i bilaga till FN dokument E/CN.4/2000/145, Report of the Expert Meeting on Fundamental Standards of Humanity, avsnitt 4.6.

4 Finns det fortfarande behov för fundamentala humanitära principer? Relevanta utvecklingar inom olika områden

Ett argument som har förts fram för att avfärda idén om fundamentala humanitära principer är att eventuella oklarheter och brister i den humanitära rätten och dess samspel med de mänskliga rättigheterna kan klargöras genom den praxis som Jugoslavien- och Rwandatribunalerna har givit oss under senare år. Utvecklingen har fått ytterligare fart genom antagandet av den Internationella brottmålsdomstolens stadga 1998. Vi ska därför granska några av huvudelementen i dessa utvecklingar.⁶²

4.1 Utvecklingen av folkrätten genom Jugoslavien- och Rwandatribunalens praxis samt genom den Internationella brottmålsdomstolens stadga

Begreppet "väpnad konflikt"

Vi har redan sett att Jugoslavientribunalen har erkänt fenomenet med en ökande sammanbländning av interna och internationella konflikter.⁶³ Jugoslavientribunalen har därutöver givit begreppet "väpnad konflikt" ett brett innehåll som omfattar både internationella och interna konflikter:

"an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a state".⁶⁴

---

⁶² Diskussionen här begränsas till de frågor som direkt berör debatten om fundamentala humanitära principer. Tribunalernas praxis och Internationella brottmålsdomstolens stadga har i detalj kommenterats i många andra sammanhang.

⁶³ Se ovan avsnitt 1.3.

⁶⁴ Prosecutor v. Tadic, Decision of October 1995, Appeal on Jurisdiction, para. 70.

Denna tolkning är av betydelse för trösklarna för tillämpningen av Genève-konventionerna och de två tilläggsprotokollen.⁶⁵ Långvarig våldsanvändning mellan organiserade styrkor (regeringskontrollerade eller andra) når upp till den grad av intensitet som krävs för att kunna tillämpa den humanitära rätten. Tribunalen gick vidare i Celebificallet där man diskuterade skiljelinjen mellan väpnad konflikt och interna oroligheter eller terroristaktioner. Det är då av betydelse just hur långvarigt det väpnade våldet har varit samt huruvida parterna är organiserade.

Tribunalen har inte direkt diskuterat frågan om grad av organisering av väpnade grupper och graden av kontroll i syfte att komma över "tröskeln" i artikel 2 i TPII.⁶⁶ Tribunalens överklagandeinstans (appeals chamber) diskuterade i Tadic-fallet huruvida den bosnienserbiska armén kontrollerades av den serbiska militären.⁶⁷ Syftet med granskningen i detta fall var att karakterisera konflikten som intern eller internationell och inte att undersöka rekvisiten för andra tilläggsprotokollets tillämpning. Tribunalen använde sig av begreppet "övergripande kontroll" (overall control) och påpekade att Serbien gav sitt stöd genom finansiering och hjälp i den militära planeringen. Det krävdes inte, enligt Tribunalen, att specifika order och beslut kunde spåras till den serbiska militären. Detta kan tolkas som en nedtoning av kontrollkriteriet⁶⁸, men en sådan tolkning tycks alltför långtgående eftersom fallet inte rör huruvida en väpnad grupp har i sig en viss kontroll i en intern konflikt, utan huruvida en

---

⁶⁵ Se gemensamma artiklar 2 och 3 i Genève-konventionerna och artikel 1 i första Tilläggsprotokollet samt artikel 1 i andra Tilläggsprotokollet.

⁶⁶ Artikel 2 i Tilläggsprotokoll II talar om "upproriska väpnade styrkor eller andra organiserade grupper som under ansvarigt kommando utövar sådan kontroll över en del av dess territorium att de kan utföra sammanhängande och samordnade militära operationer samt tillämpa detta protokoll".

⁶⁷ Prosecutor v. Tadic, Appeals Chamber, Judgement of 15 July 1999, paras. 115-162.

⁶⁸ Ett försök till sådan tolkning görs t.ex. i dokumentet Fundamental standards of humanity, Report of the Secretary-General submitted pursuant to Commission resolution 2000/69, UN Doc. E/CN.4/2001/91, para. 14.

annan stat kan kopplas till gruppens aktiviteter för att dra en slutsats om konflikten eventuella internationella karaktär. Därför tycks kravet på kontroll över visst territorium fortfarande vara av central betydelse beträffande väpnade grupper som opererar i "eget" område i en intern konflikt.⁶⁹ Vad gäller den humanitära rättens geografiska tillämpning, konstaterade Tribunalen tidigt att vissa regler, t.ex. gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna och Genèvekonvention IV, gäller i hela territoriet under de stridande parternas kontroll, och inte enbart i direkt anslutning till strider.⁷⁰ Förföljelse av civila hade bedrivits inom ramen för den bosnienserbiska arméns försök att befästa sin kontroll och det räckte för Tribunalen.⁷¹

Begreppen "civilbefolkning" och "skyddade personer"

Jugoslavientribunalen har betonat att den humanitära rätten förutsätter en vid definition av begreppet "civilbefolkning". Därför fann tribunalen att det faktum att kombattanter befinner sig bland en grupp civila, inte bör hindra från en karakterisering av denna grupp som civil.⁷² En liknande formulering har använts av Rwandatribunalen i fallet Akayesu.⁷³

---

⁶⁹ Marco Sassöli & Laura M. Olson, The Judgment of the ICTY Appeals Chamber on the merits in the Tadic case, *International Review of the Red Cross*, No. 839, pp. 733-769. Se också Tribunalens formuleringar om kontroll i "viss område" ("control ... in a given territory") i *Prosecutor v. Tadic*, Appeals Chamber, Judgment of 15 July 1999, para. 166.

⁷⁰ *Prosecutor v. Tadic*, Decision of October 1995, Appeal on Jurisdiction, para. 67-68.

⁷¹ *Ibid.*, para. 70.

⁷² Thus the presence of those actively involved in the conflict should not prevent the characterization of a population as civilian ...", *Prosecutor v. Tadic*, Opinion and Judgment of May 1997, para. 643, med vidare hänvisningar till det tidigare fallet om Vukovars sjukhus där det hade konstaterats att sårade och sjuka som tidigare har deltagit i strider faller inom begreppet "civilbefolkning" och skyddas av reglerna om brott mot mänskligheten.

⁷³ *Prosecutor v. Akayesu*, Trial Chamber Decision of September 1998, para. 582.

Fjärde Genèvekonventionen talar om "skyddade personer" snarare än om civila. Dessa skyddade personer skall enligt konventionens artikel 4 ha en annan nationalitet än av den stat i vars händer de befinner sig.⁷⁴ Detta krav kan inte uppfyllas i en situation av sönderfallande stater. Jugoslavientribunalen vidgade därför tolkningen av artikel 4 så att den omfattar etnicitet och faktisk kontroll:

"... hingering on substantial relations more than on formal bonds, becomes all the more important in present day international armed conflicts. While previously wars were primarily between well-established States, in modern inter-ethnic-armed conflicts such as that in the former Yugoslavia, new States are often created during the conflict and ethnicity rather than nationality may become the grounds for allegiance. Or put another way, ethnicity may become determinative of national allegiance. Under these conditions, the requirement of nationality, is even less adequate to define protected persons. In such conflicts, not only the text and the drafting history of the Convention but also, and more importantly, the Convention's object and purpose suggest that allegiance to a Party to the conflict and, correspondingly, control by this Party over persons in a given territory, may be regarded as the crucial test."⁷⁵

Grundskyddet i gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna och frågan om individuellt straffansvar

Gemensamma artikel 3 ger ett grundläggande skydd för alla personer som inte deltar i fientligheterna, d.v.s. civila, sårade och

---

⁷⁴ Första stycket i Artikel 4, GK IV, lyder: "Skyddade personer enligt denna konvention äro sådana, som vid vilken tidpunkt och på vad sätt som helst under konflikt eller vid ockupation, befinna sig i händerna på part i konflikten eller ockupationsmakten vars medborgare de ej äro." Se dock artikel 13 som ger ett grundläggande skydd för hela befolkningen i situationer av mellanstatliga konflikter.

⁷⁵ Prosecutor v. Tadic, Appeals Chamber, Judgement of 15 July 1999, para. 166.

sjuka. Artikel 3 gäller formellt, endast interna väpnade konflikter. Tillämpningsområdet och innehållet av artikel 3 har tolkats på ett betydande sätt under senare år.

Jugoslavientribunalen klargjorde tidigt, och har sedan dess upprepade gånger bekräftat, att gemensamma artikel 3 gäller såväl inter-nationella som interna konflikter och har dessutom blivit en sedvanerättsligt bindande regel.⁷⁶ Enligt tribunalen inryms i de sedvanerättsliga reglerna gällande både interna och internationella konflikter regler om skydd av civila och civila mål, förpliktelsen att undvika onödigt lidande, grundläggande principer om valet av vapen och stridsmetoder. Tribunalen nämner specifikt förbudet mot användningen av förrädiskt förfarande och kemiska vapen.⁷⁷

Oklarheten i samspelet mellan artikel 3 och artiklarna 146-147 i IV Genèvekonventionen har inneburit en osäkerhet om huruvida brott mot artikel 3 kan vara grund för ett individuellt straffansvar. Jugoslavientribunalen fastställde att brott mot gemensamma artikel 3 för med sig ett individuellt straffansvar.⁷⁸ Stadgan för Rwandatribunalen bekräftar detta genom att explicit innefatta brott mot artikel 3 bland de brott för vilka Rwanda-tribunalen har jurisdiktion. Genom Jugoslavien- och Rwandatribunalens stadga samt efterföljande praxis, beträffande framför allt gemensamma artikel 3, har grunderna för individuellt straffansvar klargjorts vad gäller både interna och internationella konflikter.

Internationella brottmålsdomstolens stadga konsoliderar utvecklingen i artiklarna 25-28 (om individuellt straffansvar) i samband

---

⁷⁶ Prosecutor v. Tadic, Decision of October 1995, Appeal on Jurisdiction, para. 102.

⁷⁷ Ibid. paras. 97, 100-101, 106, 110, 119-126.

⁷⁸ Frågan diskuterades i Tadic-fallet men vidareutvecklades i det s.k. Cele-bici-fallet, Prosecutor v. Delalic et al., Judgement in the Appeals Chamber, 20 February 2001, paras. 153-174.

med definitionerna av brotten i artiklarna 5-8 (se bilaga nr. 2). Internationella brottmålsdomstolen har behörighet att granska följande brott: folkmord, brott mot mänskligheten, krigsförbrytelser, och i framtiden eventuellt även aggression. Folkmord och brott mot mänskligheten kan begås även i en situation som inte kvalificerar som "väpnad konflikt", därmed är de interna konflikterna också omfattade. Vad gäller krigsförbrytelser innehåller artikel 8 (2) (c-f) en lång lista av brott för vilka domstolen har behörighet när det rör sig om en intern konflikt. Svåra överträdelser av gemensamma artikel 3 nämns explicit och artikel 8 (2) (c) följer samma struktur som gemensamma artikel 3. Artikel 8 (2) (d) och 8 (2) (f) påminner dock att ovanstående regler kräver "väpnad konflikt" och är inte tillämpliga i situationer av intern oro, upplopp, och sporadiska våldshandlingar. Det är dock viktigt att påminna att kriminaliseringen av en handling och frågan om individuellt straffansvar skiljer sig från frågan om behörighet (jurisdiktion) och frågan om s.k. universell jurisdiktion, d.v.s. att en domstol har behörighet oberoende den anklagade personens medborgarskap och var handlingen har begåtts.

En fråga av stor praktisk betydelse är i detta sammanhang ratificeringen och ikraftträdandet av den Internationella brottmålsdomstolens stadga. Stadgan antogs i juli 1998 och trädde i kraft den 1 juli 2002. Den har fram till idag ratificerats av 77 stater.⁷⁹ Det är nu, efter ikraftträdandet, som stadgan kan bli fullt verksam som internationellt avtal. Det är först nu som den internationella brottmålsdomstolen kommer att bli en verklighet. Stadgans ikraftträdande är ett nödvändigt och betydelsefullt framsteg, men det finns fortfarande flera hinder i den långa vägen mot en verksam och effektiv internationell brottmåls-

---

⁷⁹ Enligt uppgifter 1 juli 2002, <http://untreaty.un.org>. Sverige ratificerade stadgan i juni 2001. Det skall tilläggas att 139 stater har givit sitt principiella stöd för stadgan genom att åtminstone underteckna den. Dessa stater blir dock inte bundna av stadgan innan de själva ratificerar denna.

domstol. Stora och betydelsefulla stater, såsom Kina, Indien, Indonesien, Saudiarabien har inte ens undertecknat stadgan, medan andra, såsom Ryssland, har hittills kommit bara halvvägs genom att endast underteckna den. USA har tilldragit sig kritik efter meddelandet i maj 2002 om att man inte avser ratificera stadgan trots det ursprungliga undertecknandet i december 2000.

Internationella brottmålsdomstolen har behörighet endast för misstänkta brott som har begåtts inom ett land som har ratificerat domstolens stadga eller för misstänkta brott som har begåtts av en person med ett ratificerande lands medborgarskap.⁸⁰ Så domstolen kommer inte att ha universell jurisdiktion. Inte heller innehåller brottmålsdomstolens stadga en regel om staternas förpliktelse att efterspana personer som anklagas för att ha begått de brott som beskrivs i stadgan även då dessa personer befinner sig i stater som inte har ratificerat stadgan. Endast vad gäller krigsförbrytelser finns det en sådan förpliktelse genom de relevanta reglerna i Genèvekonventionerna.⁸¹

För att ta ett aktuellt exempel, kan den pågående konflikten och militära operationen i Afghanistan knappast komma att granskas av domstolen. Dels har Afghanistan varken ratificerat eller ens skrivit under stadgan. Dels har USA inte ratificerat. Till sist, kommer brottmålsdomstolen endast att ha behörighet att granska brott som begås *efter* stadgans ikraftträdande.⁸²

---

⁸⁰ Artikel 12 (2) i domstolens stadga.

⁸¹ Se t.ex. artikel 146 i Genèvekonvention IV.

⁸² Se stadgans artikel 11. Det kan tilläggas att FN:s säkerhetsråd kommer också att ha möjlighet att hänskjuta misstänkta brott till domstolen efter beslut enligt FN-stadgans kapitel VII (domstolens stadga artikel 13). I ett sådant fall kan säkerhetsrådet ge domstolen retroaktiv jurisdiktion, i stället för att skapa nya ad hoc tribunaler.

Brott mot mänskligheten

Begreppet "brott mot mänskligheten" har klargjorts i hög grad genom stadgan för tribunalerna och deras avgöranden samt stadgan för Internationella brottmålsdomstolen. Artikel 7 i Internationella brottmålsdomstolens stadga förbjuder: mord, utrotning ("extermination"), slaveri, tvångsförflyttningar och deportationer, tortyr, sexuellt våld, förföljelse av grupper för politiska, etniska, kulturella, religiösa eller genderrelaterade skäl, försvinnanden, apartheid samt alla handlingar som skapar stort och avsiktligt lidande.⁸³ Brott mot mänskligheten är i sig en kombination av regler om mänskliga rättigheter och humanitär rätt.

Brott mot mänskligheten kan begås i interna och internationella konflikter, men viktigast är att det enligt brottmålsdomstolens stadga inte ens krävs någon koppling till väpnad konflikt. Detta diskuterades av Jugoslavientribunalen i Tadic-fallet och tribunalen använde sig av samma formuleringar som redan hade antagits i brottmålsdomstolens stadga.⁸⁴ Stadgan talar om brott begåna i samband med "omfattande eller systematisk attack mot civilbefolkning".⁸⁵ Artikel 7 (2) (a) i brottmålsdomstolens stadga definierar vidare begreppet "attack" såsom "a course of conduct involving multiple commission of acts referred to in paragraph 1 against any civilian population, pursuant to or in furtherance of a State or organizational policy to commit such attack".

Många brott i forna Jugoslavien, Rwanda men också i situationer som den i Algeriet och Liberia begås av beväpnade civila, ibland bara barn, eller av paramilitära grupper som inte alltid har någon högre grad av hierarki och organisatorisk struktur inom en fast

---

⁸³ För de exakta formuleringarna se www.un.org/law/icc/index.html.

⁸⁴ Prosecutor v. Tadic, Appeals Chamber, Judgement of 15 July 1999, para. 248.

⁸⁵ "... acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack" (Brottmålsdomstolens stadga, artikel 7 (1)).

grupp. En snäv tolkning av rekvisiten i artikel 7 (1) och 7 (2) (a) skulle s.a.s. bakvägen introducera kravet på välorganiserade grupper som förmår formulera och genomföra policybeslut för att kunna döma om brott mot mänskligheten.⁸⁶ En annan svaghet i artikeln är att den endast skyddar civila och inte tillfångatagna eller sårade och sjuka personer som har använt våld (eventuellt "kombattanter").

Sexuellt våld

Gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna nämner inte explicit förbudet mot sexuellt våld. Ett sådant förbud finns visserligen i artikel 4 i andra Tilläggsprotokollet till Genèvekonventionerna, men här stöter man återigen på problemen med Tilläggsprotokollets höga tillämplighetströsklar. Rwandatribunalen banade vägen genom att fastställa att våldtäkt och sexuellt våld kan jämföras med folkmord om syftet är att förinta hela eller delar av en grupp. Rwanda-tribunalen gav begreppet "sexuellt våld" en stor bredd och konstaterade att det också kan jämföras med tortyr.⁸⁷ Denna väg följdes kort därefter även av Jugoslavientribunalen.⁸⁸ I brottmålsdomstolens stadga faller sexuellt våld klart och tydligt dessutom inom begreppet "brott mot mänskligheten", vilket som redan nämnts inte kräver någon pågående konflikt.

Tortyr

Ett viktigt framsteg i tribunalernas arbete har varit användningen och tolkningen av reglerna om tortyr. Tribunalerna har använt sig av definitionen i FN:s konvention mot tortyr (Internationella

---

⁸⁶ En sådan snäv tolkning tycks göras t.ex. av Cherif Bassiouni, *Crimes against Humanity in International Criminal Law*, 1999, second edition, ss. 273-275.

⁸⁷ *Prosecutor v. Akayesu*, Trial Chamber Decision of September 1998, para. 687-688 och 732.

⁸⁸ Artikel 7(1)(g) talar om "Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity".

konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, 1984). De har också konstaterat att förbudet mot tortyr utgör jus cogens och kan aldrig åsidosättas. Det faktum att förbudet mot tortyr är jus cogens, har, enligt Jugoslavientribunalen, som resultat att det föreligger universell jurisdiktion för detta brott.⁹⁰ Staterna har alltså möjlighet att undersöka, bringa inför domstol, bestraffa eller utlämna för tortyr.

En ännu bredare definition av "tortyr" infördes i art. 7(2)(e) i brottmåldomstolens stadga. Tortyr kan, enligt denna stadga, utgöra brott mot mänskligheten då den används när en person befinner sig under den anklagades kontroll. Till skillnad från tortyrkonventionen krävs här inte att gärningsmannen är offentlig tjänsteman eller att en sådan har givit sitt stöd till användningen av tortyr. Inte heller kräver brottmåldomstolens stadga att tortyren används för vissa specifika ändamål, såsom erhållande av information eller bestraffning.

Väpnade grupper

Vi har ovan konstaterat att "tröskeln" för tillämpningen av TP II, d.v.s. kravet på "organiserade grupper" som är "under ansvarigt kommando" och som "utövar sådan kontroll över en del av dess territorium att de kan utföra sammanhängande och samordnade militära operationer" har lämnats i stor utsträckning odiskuterad av tribunalerna.⁹¹ Å andra sidan har tribunalerna betonat att gemensam artikel 3 har sedvanerättslig status, är tillämplig i alla typer av konflikter och binder alla parter i konflikter.

Å andra sidan har Jugoslavientribunalen utvecklat en bred definition av "väpnad konflikt" som endast kräver organiserade väpnade grupper. Röda korset har i sin officiella kommentar till

---

⁹⁰ Prosecutor v. Furundzija, Trial Chamber II Judgement of December 1998, para. 346.

⁹¹ Se ovan under diskussionen om begreppet "väpnad konflikt".

gemensamma artikel 3 poängterat att det inte finns någon lägsta tröskel för tillämpningen av gemensamma artikel 3. Det krävs med andra ord inte någon minsta grad av struktur och organisation för att artikeln ska tillämpas på alla parter i både interna och internationella konflikter.

Internationella brottmålsdomstolens stadga bygger på tanken om individuell straffansvar oberoende av den misstänktes officiella status.⁹² Brotten som beskrivs i stadgan kan med andra ord begås inte enbart av personer som tillhör statsapparaten, utan även av individer som hör till mer eller mindre organiserade grupper.⁹³ Stadgans artikel 8 (2) (e) (vii) förbjuder tvångsrekrytering av barn under 15 år i staters arméer men också i "grupper". Vi har också sett att stadgan har vidgat definitionen av "tortyr" och bortser från kravet på förövarens officiella kapacitet.⁹⁴ Det är särskilt viktigt att alla de brott som anses utgöra brott mot mänskligheten kan begås även av personer som hör till grupper. De exakta kraven på gruppens struktur tycks variera, och klarhet kommer att ges endast med hjälp av domstolens tolkning och tillämpning. Brottet "enforced disappearance" (försvinnanden) kräver stat eller "politisk organisation". Vi ser att både den humanitära rätten och brottmålsdomstolens stadga präglas fortfarande av oklarheter beträffande grupperns ställning. Det samma kan sägas om principen om universell jurisdiktion som fortfarande är under utveckling.

Det har också påpekats att brottmålsdomstolens stadga togs fram och antogs utan någon som helst medverkan eller inblandning av väpnade grupper.⁹⁵ Man kan därför fråga sig vilken acceptans och spridning den kommer att få bland sådana grupper.

---

⁹² Artklarna 25 och 27.

⁹³ Se ovan om brott mot mänskligheten och frågan om definitionen av "at-tack" i stadgans artikel 7.

⁹⁴ Se ovan diskussionen om tortyr och artikel 7 (2) (e).

⁹⁵ Claude Bruderlein, People's security as a new measure of global stability, *International Review of the Red Cross*, June 2001, Vol. 83, No. 842, 353-365.

Inte heller kommer väpnade grupper kunna ta misstänkta brott inför domstolen. Stadgan är med andra ord fortfarande och huvudsakligen statsfixerad. Ett annat område där stadgan inte ger något stöd, i alla fall om inte säkerhetsrådet visar sig handlingskraftig, är situationer där staten har kollapsat eller där staten har givit amnesti för brott som annars skulle kunna hamna inför domstolen. Till sist kan man konstatera att brottmålsdomstolens stadga, såsom den humanitära rätten oftast, innehåller förbjudna handlingar men ställer inte krav på positivt handlande för att skydda t.ex. civila. Det är här en viktig skillnad med rättighetsmodellen i konventionerna om mänskliga rättigheter. Studien om väpnade grupper och mänskliga rättigheter kom därför fram att processer med stöd av icke rättsligt bindande dokument var viktigare än utvecklingen av formellt bindande, statsfixerade, texter.⁹⁶

4.2 Utvecklingen i fråga om derogationsregler

I situationer som inte kan definieras som "väpnad konflikt", är det i första hand reglerna om mänskliga rättigheter som blir aktuella. Många av dessa regler kan dock åsidosättas med hjälp av staternas derogationsmöjlighet: staten som anser att den befinner sig i ett akut undantagstillstånd kan - under viss tid - begränsa det skydd som ges av de mänskliga rättigheterna. Detta är en möjlighet som regleras främst genom artikel 4 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Artikel 4 talar om allmänt nödläge som "hotar nationens fortbestånd". Begränsningarna av de mänskliga rättigheterna måste stå i proportion till de aktuella hoten. Vissa rättigheter är absoluta och får aldrig inskränkas.⁹⁷

---

⁹⁶ Ends & means: human rights approaches to armed groups, International Council on Human Rights Policy, Geneva, 2000.

⁹⁷ I Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter är dessa: rätten till liv (artikel 6), förbudet mot tortyr (artikel 7), förbudet mot slaveri (artikel 8 mom 1 och 2), förbudet mot fängelse pga oförmåga att fullgöra avtalad

Det finns många svårigheter kopplade till frågan om derogationer. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter (Human Rights Committee), har nyligen utfärdat en uppdaterad kommentar till artikel 4 för att tackla vissa av dessa svårigheter.⁹⁸ Trots att en sådan kommentar inte är formellt juridiskt bindande för parterna i konventionen, kan den ses som en auktoritativ tolkning av regeln och som en sammanfattning av kommitténs erfarenhet i regelns tillämpning. Nedan diskuteras några av svårigheterna. Syftet är att visa att även när det gäller denna rättsfråga råder det oklarhet om betydande aspekter, varför "gråzonen" mellan mänskliga rättigheter och humanitär rätt förblir tämligen grumlig. Kommittén har diskuterat derogationsregeln i förhållande till många gamla och nya konflikter, t.ex. Nordirland, Peru, Colombia, Libanon, Israel.

För det första finns derogationsmöjligheten utöver möjligheten till inskränkningar under mer "normala" situationer. Så t.ex. kan artikel 19 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter angående yttrande- och åsiktsfrihet begränsas först genom de inskränkningar som tillåts enligt själva artikel 19, d.v.s. då de är nödvändiga för att respektera andra personers rättigheter eller för att skydda "den nationella säkerheten, den allmänna ordningen, den allmänna hälsovården eller sedligheten". Därutöver kan stater, vid behov införa begränsningar genom att hänvisa till reglerna om derogation. Förhållandet mellan inskränkningens möjligheten och derogationsmöjligheten är inte klargjort. Kommittén menar att staterna bör i första hand begränsa sig till inskränkningar enligt de specifika reglerna, t.ex. begränsningar

---

förpliktelse (artikel 11), förbudet mot retroaktiv bestraffning (artikel 15), rätten att erkännas som person (artikel 16), rätten till tanke-, samvets- och religionsfrihet (artikel 18).

⁹⁸ General Comment No. 29, States of Emergency (Article 4), CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 August 2001. Dokumentet finns på www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf.

av rörelse- och demonstrationsfriheten (artikel 12 och 21) i en situation av massdemonstrationer med våldsinslag.

För det andra är det fortfarande öppet vilka typer av situationer som "hotar nationens fortbestånd". Det står klart att situationer av intern eller internationell konflikt kan vara av sådan art. Men gränsen till interna oroligheter, ofta med våldsinslag, är flytande. Istället för att diskutera olika typer av konflikter och oros-situationer har kommittén därför valt att betona proportionalitetsprincipen och kravet på nödvändighet för alla införda derogationer. Man kan fråga sig om en viss typ av konflikt, t.ex. mellan en stats armé och ett löst nätverk våldsamma grupper, där det är tveksamt om tröskeln för tillämpningen av TPII uppnås, ger en möjlighet för omfattande derogationer. Om inte TP II kan tillämpas och derogationerna är mycket omfattande blir gemensamma artikel 3 det minimiskydd som återstår. I framtiden kan vissa aspekter hanteras med hjälp av artikel 7 i brottmålsdomstolens stadga, men den täcker inte annat än anfall mot civila. Sårade, fångade väpnade personer, kombattanter skyddas inte av reglerna om brott mot mänskligheten. Eller borde, i situation av väpnad konflikt, tröskeln för återopandet av artikel 4 (i Internationella konventionen för medborgerliga och politiska rättigheter) vara det samma som för TP II? Kommittén nöjer sig med att betona att återopandet av derogationsmöjligheten aldrig kan användas för att legitimera brott mot den humanitära rätten. Kommittén tar också sikte på utvecklingen i fråga om brott mot mänskligheten såsom de numera finns i brottmålsdomstolens stadga. Kommittén uppmanar staterna att följa utvecklingen av den internationella rätten och nämner då speciellt olika icke-bindande dokument, inklusive Åbo-deklarationen om fundamentala humanitära principer. Det betonas också av kommittén att derogation från en viss regel får aldrig innebära en rättighets totala omintetgörande.

Ett annat problem är att olika människorättskonventioner innehåller något olika listor på absoluta rättigheter. Europakonven-

tionen om mänskliga rättigheter nämner t.ex. inte tanke-, åsikts- och religionsfriheterna bland de absoluta rättigheterna.⁹⁹ Den amerikanska konventionen om mänskliga rättigheter innehåller en mycket mer omfattande lista av absoluta (icke-derogerbara) rättigheter. Flera andra konventioner, såsom Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, Konventionen om barnets rättigheter och Afrikanska stadgan om mänskliga rättigheter innehåller inga regler alls beträffande derogationer. Det råder därför delade meningar om detta innebär helt enkelt att staterna inte har någon rätt att derogera från de aktuella konventionerna. Kommittén för mänskliga rättigheter har gjort klart att de absoluta rättigheterna som nämns i artikel 4 (2) inte är de enda icke-derogerbara rättigheterna. Bland de exempel som kommittén ger finner vi fångars humana behandling, förbudet mot gisslantagande, grundlösa tvångsflyttningar. Alla är exempel av stor betydelse i orossituationer. Sammankopplingen mellan den humanitära rätten och de mänskliga rättigheterna förstärks också genom kommitténs starka betoning på procedurella garantier, framför allt reglerna om korrekt rättegång. Kommittén konstaterar att eftersom det finns regler om korrekt rättegång i den humanitära rätten¹⁰⁰, borde åtminstone dessa aspekter anses som icke-derogerbara även i orossituationer.

Artikel 4 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter innehåller, i likhet med artikel 15 i Europakonventionen och artikel 27 i amerikanska konventionen, anvisningar om staternas förpliktelse att skyndsamt anmäla till organisationernas sekretariat införandet av suspension av mänskliga rättigheter. Här är de praktiska bristerna enorma. Staterna underlåter att anmäla införandet av undantagstillstånd, eller

---

⁹⁹ Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, artikel 15 (2).

¹⁰⁰ Se t.ex. artikel 99-108 i Genèvekonvention III om krigsfångars ställande inför rätta.

förlängningen av ett tidigare infört undantagstillstånd. I många andra fall meddelas införandet av ett undantagstillstånd i all korthet och utan information om konsekvenserna av detta faktum. Därför har FN:s kommission om mänskliga rättigheter beslutat att varje år granska en lista av stater som har infört eller förlängt undantagstillstånd. Av 2001 års lista¹⁰¹ framgår att ytterst få stater har lämnat någorlunda fullständig information till FN:s generalsekreterare om ett infört undantagstillstånd. Därför måste sekretariatet använda sig av information från media, NGOs eller av uppgifter som har lämnats i samband med frågor riktade av kommittén för mänskliga rättigheter då staternas rapporter granskas.¹⁰² Flera av de situationer där undantagstillstånd är infört sammankopplas utan tvivel med allvarliga brott mot de mänskliga rättigheterna och den humanitära rätten; Algeriet, Sierra Leone, Turkiet, Peru är alla talande exempel.

5 Sammanfattning och slutsats

Vi har ovan sett hur den humanitära rätten och reglerna om mänskliga rättigheter är två rättsordningar med ett stort antal näraliggande och delvis överlappande frågeställningar. Vi har kunnat konstatera att genom Jugoslavien- och Rwandatribunalernas praxis, genom Internationella brottmålsdomstolens stadga och genom arbetet inom FN:s olika organ har dessa två rättsordningar närmat sig betydligt under senare år. Trots alla

---

¹⁰¹ Administration of Justice- Question of human rights and states of emergency - List of States which have proclaimed or continued a state of emergency - Report of the Office of the High Commission for Human Rights submitted in accordance with Commission on Human Rights decision 1998/108, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2001/6, 12 June 2001 och E/CN.4/Sub.2/2001/6/Corr.1.

¹⁰² Enligt dessa uppgifter, redan före 1999, har Algeriet, Egypten, Indonesien, Israel, Sierra Leone, Sri Lanka, Syrien och Turkiet infört undantagstillstånd som gäller fortfarande. Bolivien, Botswana, Elfenbenskusten, Ecuador, Fidji, Liberia, Namibia, Pakistan, Paraguay, Peru, Filippinerna och Sudan har infört undantagstillstånd efter juli 1999. Det är tydligt att flera av dessa är länder där situationen kan definieras som intern eller internationell väpnad konflikt.

dessa framsteg är de teoretiska, och, ännu mer, de praktiska svårigheterna i att effektivt skydda människor i situationer av oro och väpnad konflikt fortfarande enorma. En anledning är det väpnade våldets nya skepnader i situationer av interna konflikter och orossituationer. Vissa skulle kanske vilja tala om det omöjliga i att humanisera väpnat våld och krig. Men ovanstående framställning har också visat att framstegen ofta gäller juridiska tolkningar och tillämpningar som kräver en hög grad av grundkunskaper och intresse. Dessa förutsättningar existerar inte alltid när det gäller många orossituationer. Idéen om en lista av fundamentala humanitära principer bygger just på behovet att någorlunda enkelt kunna sammanfatta och samla de regler som är mest aktuella, eller, om man så vill de mänskliga rättigheter som är mest utsatta, i situationer av intern oro och i olika typer av konflikter. En sådan lista kan inte ersätta den process som redan är i gång med hjälp av bl.a. Internationella domstolens stadga. Vi har kunnat se att de fundamentala humanitära principerna skulle kunna ha många andra användningsområden.

Declaration of Minimum Humanitarian Standards

(Författarens anmärkning: Detta är den ursprungliga versionen av deklARATIONEN såsom den presenterades vid FN:s underkommission och senare även kommission för mänskliga rättigheter (se dokument E/CN.4/Sub.2/1991/55). Resolutionerna 1994/26 och 1995/29 från underkommissionen (dävarande UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities) respektive kommissionen för mänskliga rättigheter (UN Commission on Human Rights) hänvisar till denna ursprungliga version. Se vidare fotnot 3 i huvudtexten. Många av dessa texter kan nås genom hemsidan för Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo akademi:

<http://www.abo.fi/instut/imr/>)

Text of the Declaration

Adopted by an expert meeting convened by the Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, in Turku/Åbo, Finland, 30 November – 2 December 1990

Recalling the reaffirmation by the Charter of the United Nations and the Universal Declaration of Human Rights of faith in the dignity and worth of the human person;

Considering that situations of internal violence, disturbances, tensions and public emergency continue to cause serious instability and great suffering in all parts of the world:

Concerned that in such situations human rights and humanitarian principles have often been violated;

Recognizing the importance of respecting existing human rights and humanitarian norms;

Noting that international law relating to human rights and humanitarian norms applicable in armed conflicts do not adequa-

tely protect human beings in situations of internal violence, disturbances, tensions and public emergency;

Confirming that any derogations from obligations relating to human rights during a state of public emergency must remain strictly within the limits provided for by international law, that certain rights can never be derogated from and that humanitarian law does not admit of any derogations on grounds of public emergency;

Confirming further that measures derogating from such obligations must be taken in strict conformity with the procedural requirements laid down in those instruments, that the imposition of a state of emergency must be proclaimed officially, publicly, and in accordance with the provisions laid down by law, that measures derogating from such obligations will be limited to the extent strictly required by the exigencies of the situation, and that such measures must not discriminate on the grounds of race, colour, sex, language, religion, social, national or ethnic origin;

Recognizing that in cases not covered by human rights and humanitarian instruments, all persons and groups remain under the protection of the principles of international law derived from established custom, from the principles of humanity and the dictates of public conscience; *Believing* that it is important to reaffirm and develop principles governing behaviour of all persons, groups, and authorities in situations of internal violence, disturbances, tensions and public emergency;

Believing further in the need for the development and strict implementation of national legislation applicable to such situations, for strengthening cooperation necessary for more efficient implementation of national and international norms, including international mechanisms for monitoring, and for the dissemination and teaching of such norms,

Now, therefore...

Proclaim this Declaration of Minimum Humanitarian Standards.

Article 1

This Declaration affirms minimum humanitarian standards which are applicable in all situations, including internal violence, disturbances, tensions, and public emergency, and which cannot be derogated from under any circumstances. These standards must be respected whether or not a state of emergency has been proclaimed.

Article 2

These standards shall be respected by, and applied to all persons, groups and authorities, irrespective of their legal status and without any adverse discrimination.

Article 3

1. Everyone shall have the right to recognition everywhere as a person before the law. All persons, even if their liberty has been restricted, are entitled to respect for their person, honour and convictions, freedom of thought, conscience and religious practices. They shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction.

2. The following acts are and shall remain prohibited:

a) violence to the life, health and physical or mental well-being of persons, in particular murder, torture, mutilation, rape, as well as cruel, inhuman or degrading treatment or punishment and other outrages upon personal dignity;

b) collective punishments against persons and their property;

c) the taking of hostages;

d) practising, permitting or tolerating the involuntary disappearance of individuals, including their abduction or unacknowledged detention;

e) pillage;

f) deliberate deprivation of access to necessary food, drinking water and medicine;

g) threats or incitement to commit any of the foregoing acts.

Article 4

1. All persons deprived of their liberty shall be held in recognized places of detention. Accurate information on their detention and whereabouts, including transfers, shall be made promptly available to their family members and counsel or other persons having a legitimate interest in the information.
2. All persons deprived of their liberty shall be allowed to communicate with the outside world including counsel in accordance with reasonable regulations promulgated by the competent authority.
3. The right to an effective remedy, including habeas corpus, shall be guaranteed as a means to determine the whereabouts or the state of health of persons deprived of their liberty and for identifying the authority ordering or carrying out the deprivation of liberty. Everyone who is deprived of his or her liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of the detention shall be decided speedily by a court and his or her release ordered if the detention is not lawful.
4. All persons deprived of their liberty shall be treated humanely, provided with adequate food and drinking water, decent accommodation and clothing, and be afforded safeguards as regards health, hygiene, and working and social conditions.

Article 5

1. Attacks against persons not taking part in acts of violence shall be prohibited in all circumstances.
2. Whenever the use of force is unavoidable, it shall be in proportion to the seriousness of the offence or the objective to be achieved.
3. Weapons or other material or methods prohibited in international armed conflicts must not be employed in any circumstances.

Article 6

Acts or threats of violence the primary purpose or foreseeable effect of which is to spread terror among the population are prohibited.

Article 7

1. The displacement of the population or parts thereof shall not be ordered unless their safety or imperative security reasons so demand. Should such displacements have to be carried out, all possible measures shall be taken in order that the population may be transferred and received under satisfactory conditions of shelter, hygiene, health, safety, and nutrition. Persons or groups thus displaced shall be allowed to return to their homes as soon as the conditions which made their displacement imperative have ceased. Every effort shall be made to enable those so displaced who wish to remain together to do so. Families whose members wish to remain together must be allowed to do so. The persons thus displaced shall be free to move around in the territory, subject only to the safety of the persons involved or reasons of imperative security.

2. No persons shall be compelled to leave their own territory.

Article 8

1. Every human being has the inherent right to life. This right shall be protected by law. No one shall be arbitrarily deprived of his or her life.

2. In addition to the guarantees of the inherent right to life, and the prohibition of genocide, in existing human rights and humanitarian instruments, the following provisions shall be respected as a minimum.

3. In countries which have not yet abolished the death penalty, sentences of death shall be carried out only for the most serious crimes. Sentences of death shall not be carried out on pregnant

women, mothers of young children or on children under eighteen years of age at the time of the commission of the offence.

4. No death sentence shall be carried out before the expiration of at least six months from the notification of the final judgment confirming such death sentence.

Article 9

No sentence shall be passed and no penalty shall be executed on a person found guilty of an offence without previous judgment pronounced by a regularly constituted court affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by the community of nations. In particular:

- a) the procedure shall provide for an accused to be informed without delay of the particulars of the offence alleged against him or her, shall provide for a trial within a reasonable time, and shall afford the accused before and during his or her trial all necessary rights and means of defence;
- b) no one shall be convicted of an offence except on the basis of individual penal responsibility;
- c) anyone charged with an offence is presumed innocent until proved guilty according to law;
- d) anyone charged with an offence shall have the right to be tried in his or her presence;
- e) no one shall be compelled to testify against himself or herself or to confess guilt;
- f) no one shall be liable to be tried or punished again for an offence for which he or she has already been finally convicted or acquitted in accordance with the law and penal procedure;
- g) no one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence, under applicable law, at the time when it was committed.

Article 10

Every child has the right to the measures of protection required by his or her condition as a minor and shall be provided with the care and aid the child requires. Children who have not yet attained the age of fifteen years shall not be recruited in or allowed to join armed forces or armed groups or allowed to take part in acts of violence. All efforts shall be made not to allow persons below the age of eighteen to take part in acts of violence.

Article 11

If it is considered necessary for imperative reasons of security to subject any person to assigned residence, internment or administrative detention, such decisions shall be subject to a regular procedure prescribed by law affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by the international community, including the right of appeal or to a periodical review.

Article 12

In every circumstance, the wounded and sick, whether or not they have taken part in acts of violence, shall be protected and treated humanely and shall receive, to the fullest extent practicable and with the least possible delay, the medical care and attention required by their condition. There shall be no distinction among them on any grounds other than their medical condition.

Article 13

Every possible measure shall be taken, without delay, to search for and collect wounded, sick and missing persons and to protect them against pillage and ill-treatment, to ensure their adequate

care, and to search for the dead, prevent their being despoiled or mutilated, and to dispose of them with respect.

Article 14

1. Medical and religious personnel shall be respected and protected and shall be granted all available help for the performance of their duties. They shall not be compelled to carry out tasks which are not compatible with their humanitarian missions.
2. Under no circumstances shall any person be punished for having carried out medical activities compatible with the principles of medical ethics, regardless of the person benefitting therefrom.

Article 15

In situations of internal violence, disturbances, tensions or public emergency, humanitarian organizations shall be granted all the facilities necessary to enable them to carry out their humanitarian activities.

Article 16

In observing these standards, all efforts shall be made to protect the rights of groups, minorities and peoples, including their dignity and identity.

Article 17

The observance of these standards shall not affect the legal status of any authorities, groups, or persons involved in situations of internal violence, disturbances, tensions or public emergency.

Article 18

1. Nothing in the present standards shall be interpreted as restricting or impairing the provisions of any international humanitarian or human rights instrument.

2. No restriction upon or derogation from any of the fundamental rights of human beings recognized or existing in any country by virtue of law, treaties, regulations, custom, or principles of humanity shall be admitted on the pretext that the present standards do not recognize such rights or that they recognize them to a lesser extent.

Turku/Åbo, 2 December 1990